Eesti Puuetega Inimeste Koda

Sinuga

Sügis 2018

INTERVJUU:

Jakob Rosin: „Mulle meeldib enda peal inimkatseid teha."

VÕRGUSTIK:

Epifondi juht EERO KIIPLI: „Peame julgemalt noori kaasama, et ka tulevikus pildil püsida."

TERVIS:

Sammuke tulevikku – geenidoonorluse projekt

LUUBI ALL:

Ligipääsetav eluase aitab elada iseseisvalt

HARIDUS:

Pimedate *muusikaõpetus-materjalide* vajalikkusest

Ajakiri Sinuga ilmub 1994 aastast.
EPIKoda on sõltumatu ja professionaalne puudevaldkonna poliitika ja ühiskonna arvamuse kujundaja.

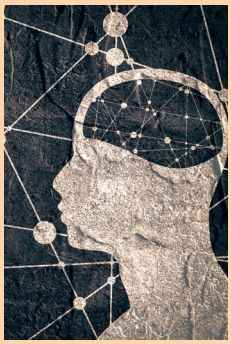
ISSN 1736-826X

Sinuga

TOIMETUS
Toompuiestee 10
10137 Tallinn
Tel 661 6629

Peatoimetaja
Helen Kask
helen.kask@epikoda.ee

Väljaandja
AS Ekspress Meedia

Esikaane foto: Shutterstock

Toimetusel on õigus kaastöid lühendada ja toimetada.

Sinuga
ilmub 2-4 korda aastas.

Sinuga väljaandja on
MTÜ Eesti Puuetega Inimeste Koda

Eesti Puuetega Inimeste Koda (EPIKoda) on avalikes huvides tegutsev vabaühendus ja katuseorganisatsioon Eestis tegutsevatele puuetega inimeste organisatsioonidele. EPIKoja missioon on puuetega inimeste ja krooniliste haigete elukvaliteedi, ühiskonda kaasatuse ning eneseteostuse võimaluste tõstmine läbi huvikaitse ja koostöö.

EPIKoja võrgustikku kuulub 16 piirkondlikku puuetega inimeste koda ning 32 üle-eestilist puudespetsiifilist liitu ja ühendust, lisaks 3 toetajaliiget. Kokku esindab EPIKoda umbes 420 organisatsiooni üle Eesti.

Rohkem infot koduleheküljelt:
www.epikoda.ee
facebook.com/EPIKoda/

Uudiskirjaga liitumine
www.epikoda.ee/trykised/uudiskiri

EESTI PUUETEGA INIMESTE KODA
THE ESTONIAN CHAMBER OF DISABLED PEOPLE

„Ah, mis nüüd mina!“

Puudega inimesed peaksid ise valjuhäälsemalt enese eest seisma, ütleb käesolevas numbris EPIKoja juhatuse liige Jakob Rosin. „Sest isegi kui võimalusi pakkuda, jäävad paljud käed rüpes istuma, et "ah, mis nüüd mina",“ toob Rosin (mitte kriitikaga mõeldud arvamusena) välja.

Ajakirja koostades puutun kokku põnevate persoonide, huvitavate sündmuste ja oluliste projektide ning algatustega. Jah, tean, et Eestis on palju tublisid inimesi ja organisatsioonide eestvedajaid, kelle pühendunud töö tulemusena mõjutatakse igapäevaselt erivajadustega inimeste toimetulekut ning nähtavust ühiskonnas. Ehk siis, kantseliiti vältides – inimesed, kes saadavad korda suuri asju! Kuid sageli ei kuule me neist, sest mõeldakse „ah, mis nüüd mina“ või „ah, mis see ikka nii väga on“.

Siit üleskutse EPIKoja liikmetele: jagage rohkem infot oma organisatsiooni tegemiste kohta, rääkige projektidest ja algatustest, mida te teete, inimestest, kes saadavad korda suuri tegusid. Ehk sobib mõni teema järgmisse ajakirja numbrisse? Või meie uudiskirja, koduleheküljele või sotsiaalmeediasse jagamiseks? Teeme seda meelsasti!

Tublisid inimesi, suuri tegusid ja olulisi mõtteid lugemiseks jagub sellegipoolest! Järgnevalt killuke tordist.

Õiguste eest ning nähtavaks olemisest EPIKoja nõustaja Kristi Rekandi silmade läbi – miks on oluline teada oma õigusi ja mida teha, kui tunned, et õiglustunne on riivatud.

Jakob Rosinaga räägime ka pikemalt. Saame teada, kuidas igapäevaelu annab võimalusi enese peal inimkatseid teha ning kuidas ka vaatamata ebaõnnestumistele on võimalik positiivseks jääda.

EPIFondi juht Eero Kiipli mõtiskleb puuetega inimeste organisatsioonide tuleviku ja järelkasvu teemal. Samuti tutvume EPIKoja uue juhatusega ning küsime muuhulgas, millised kolm probleemi puuetega inimeste jaoks vajaksid kõige kiiremat lahendust?

Käisime Tartus geenidoonorluse kohta uurimas ning tundsime huvi, miks peaksid erivajadusega inimesed geenidoonoriks hakkama ja kas üldse peaksid?

Kuid ka muredest ei ei pääse mööda. Saame kinnituse, et viipekeeletõlkidel on käed tööd täis, aga Tartu ülikoolis suletakse sellegipoolest viipekeeletõlgi eriala. Mida tähendab see otsus kurtide kogukonnale?

Lugege, mõelge kaasa ning vaielge vastu nii neile kui ka kõigile teistele teemadele, mis ajakirja kaante vahele jõudsid. Ja ärge infot ainult enesele hoidke, jagage teistele ka!

Ilusat aastalõppu ning
suuri tegusid uude aastasse!

Helen Kask,
peatoimetaja

SISUKORD

ARVAMUS
4. Õiguskantsler jälgib puuetega inimeste õiguste konventsiooni rakendamist

LUUBI ALL
5. Muudatustest abivahendisüsteemis
7. Ligipääsetav eluase aitab elada iseseisvalt
9. Igaühe õigus ja kohustus olla enda elus otsustaja ja õiguste tagaja

INTERVJUU
11. Jakob Rosin: „Mulle meeldib enda peal inimkatseid teha.“

RAAMAT
14. Pool sajandit heliraamatuid

EPIKOJA TEGEMISED
15. Saame tuttavaks – EPIKoja juhatus

UUDISED
18. Uudised

VÕRGUSTIK
19. Epifondi juht Eero Kiipli: „Peame julgemalt noori kaasama, et ka tulevikus pildil püsida."

TERVIS
22. Ravikindlustussüsteem vajab muutusi
24. Sammuke tulevikku – geenidoonorluse projekt

HARIDUS
28. Pimedate muusikaõpetusmaterjalide vajalikkusest
31. Viipekeeletõlkidel on käed tööd täis

SPORT
35. Eesti parasportlased vaatavad tulevikku

OLULINE
38. Jüri Lehtmets: „Ehk ei teeks joogikõrrest patuoinast?“

NOORED
40. Programm kõikidele noortele

ÜKS PÄEV
41. Minu tööpäev septembris

Foto: Envato Elements

Õiguskantsler jälgib puuetega inimeste õiguste konventsiooni rakendamist

Õiguskantsleri seaduses on kirjas, et alates 1. jaanuarist 2019 täidab õiguskantsler puuetega inimeste õiguste konventsiooni rakendamise edendamise, kaitse ja seire ülesandeid. Mida lisanduv uus ülesanne endaga päriselus kaasa toob? Mis, kuidas, kas ja kelle jaoks läheb seeläbi paremaks?

Eesti ratifitseeris puuetega inimeste õiguste konventsiooni aastal 2012. Sellest ajast alates on konventsioonist tulenevad reeglid Eestile täitmiseks kohustuslikud. Paraku ei piisa alati reeglite kehtestamisest, tulemuse saavutamiseks on vaja, et keegi nende reeglite olemasolu meelde tuletaks. Ka on vaja, et keegi aitaks lahti mõtestada, mida positiivset reeglite järgimine endaga kaasa toob.

Armastatud filmis „Nukitsamees“ laulab Ines Aru vitsast kui viletsast oksakesest, mille võim ei kehti. Tal on õigus. Ainuüksi hirm sanktsiooni ees ei too kaasa tegelikku muudatust ühiskonnas, vaja on luua sisulist mõistmist.

Järgnevalt kaks pilti päriselust. Hiljuti oli ajalehes pealkiri: “Räpinas ei ulatu inimesed sularahaautomaadini.” Artiklis kirjeldab pealtnägija, kuidas isegi 1,82 meetrit pikk mees ei näinud ekraani. Ka kirjeldab pealtnägija, kuidas pangaautomaat lühemate inimeste, kes samuti ekraani ei näinud, pangakaardid lihtsalt alla neelas ning kuidas sellele järgnes rahva pahameel.

Ja teine lugu. Seisan Tallinna kesklinnas trammipeatuses ja ootan trammi. Koos minuga seisab üks isa lapsevankriga, peatuses istub ja ootab lisaks ka paar vanemat prouat. Tuleb tramm Konstantin: ilus, uus, retro. Avab uksed ja meie ees kõrguvad järsud trepiastmed, ei mingit madalat põhja. Silmapaistvalt heas füüsilises vormis isa ei heitu, ta haarab oma lapse koos vankriga raudsesse haardesse ja tassib treppe trotsides trammi. Prouad saavad ka trammi, kuna head kaasreisijad toetavad.

Pank reageerib klientide tagasisidele. Vabandab, möönab oma viga ja lubab sularahaautomaadi kiires korras ümber paigutada. 2018. aasta septembris teatab Tallinna linn, et linna eesmärk on vahetada kõik ühissõidukid välja madalapõhjaliste sõidukite vastu.

Mõlemad lood on nukrad näited sellest, kuidas meie ühine avalik ruum ei ole ligipääsetav. Sarnaseid näiteid on kahjuks võimalik tuua veel ja veel. Need lood näitavad ilmekalt, et ainuüksi kirja pandud reeglitest ei piisa. Ei retrotrammid ega pangaautomaat ole midagi ajaloolist, mis on kogu aeg olnud ligipääsematu, need on uued lahendused, mis oleksid võinud juba loomise hetkel olla ligipääsetavad. Kusjuures, võib eeldada, et mõlemad sobimatud lahendused on sündinud teadmatusest, mitte teadlikust soovist luua ebasobivaid lahendusi.

Tihti kuuleb, et konventsiooni rakendamine on kulukas. Tõsi ta on, meil on palju vanu maju, kõnniteid, kodulehekülgi, sõidukeid jne. Samas, toodud kahe näite pinnalt võib öelda, et ilmselt poleks ligipääsetavus nõudnud lisaraha (või vähemalt mitte oluliselt). Küll aga nõuab lisaraha pangaautomaadi ümber kolimine või retrotrammide ratastooli, lapsevankri või raske poekotiga ligipääsetavaks muutmine. Puudu jäi teadmisest ja taipamisest.

Õiguskantsler saab alates jaanuarist olema see institutsioon, kes tuletab meelde, miks meile kõigile on vaja, et konventsiooni reegleid täidetakse. Me kõik – nii puuetega kui puueteta inimesed – vajame ühiskonda, mis on ligipääsetav, universaalselt disainitud ja kus kõigil on võimalus võrdselt osaleda ja oma õigusi teostada. Juhime tähelepanu inimõigustele ning selgitame, miks konventsiooni reeglite täitmine meile ühiselt kasulik on.

Õiguskantsler ei hakka toimetama „kabinetivaikuses“, vaid täidab edendamise, kaitse ja seire rolle koostöös puuetega inimestega. Ainult nii saab olla kindel, et lahendame kõige olulisemaid probleeme ja teeme seda tulemuslikult.

Juta Saarevet
Õiguskantsleri nõunik

Muudatustest abivahendisüsteemis

2016. aastal muutus abivahendite taotlemise ja rahastamise kord, mis liikus maavalitsuste haldusalast riiklikuks. Süsteemi haldajaks ning eelarve jälgijaks sai Sotsiaalkindlustusameti abivahendite talitus, kuhu kuuluvad erinevad spetsialistid, kelle hulgas on füsioterapeudid ja tegevusterapeudid.

TEKST: **Berit Rohtjärv,** Sotsiaalkindlustusameti abivahendite valdkonna juht FOTO: **Shutterstock**

Igapäevaselt tegeletakse abivahendite alase nõustamisega, erimenetluste taotluste menetlemisega, ettevõtete tehingute kontrollimise ja järelevalvega. Teenuse liikumisega sotsiaalkindlustusametisse kaasnes ka teine põhimõtteline muutus – abivahendite eelarve ei jagune enam maakonnapõhiselt, vaid on üleriigiline. See on aidanud riigil saada paremat ülevaadet abivahendite saajatest, abivahendite vajadusest tootegruppide kaupa ning ühtlasi annab võimaluse jooksvalt jälgida erinevatele abivahendite liikidele tekkivaid kulusid.

Alates 2016. aastast võib inimene pöörduda igapäevaeluks vajaliku riigipoolse soodustusega abivahendi soetamiseks ükskõik millisesse ettevõttesse üle Eesti, millel on Sotsiaalkindlustusametiga kehtiv leping. 01.10.2018 seisuga on ameti lepingupartneriteks 93 ettevõtet. Teeninduskohti on ettevõtetel kokku üle Eesti 510.

Määrust on korduvalt muudetud

Tänaseks on nii abivahendite määrust kui ka abivahendite loetelu mitmeid kordi muudetud. Ühe suure muudatusena said 2018. aastal abivahendite tõendi väljastamise õiguse füsioterapeudid ja tegevusterapeudid. Lisaks sellele oleme kaotanud mitmete abivahendite puhul korduvtõendi nõude – näiteks valge kepi, punktkirja kirjutusmasina või punktkirja kuvari ostmiseks ei ole vaja korduvtõendit esitada. Samuti ei ole vaja korduvtõendit proteeside ostmiseks.

Soovime täiendada ja muuta abivahendite loetelu ka järgmisel aastal. Eesti Pimedate Liit on mitmel aastal teinud ettepaneku lisada perearstid nägemisabivahendite tuvastajate ringi. Tänaseks oleme saanud Eesti Perearstide Seltsilt nõusoleku nägemisabivahendite ostmiseks vajaliku tõendi väljastamiseks. Oleme seda meelt, et tõendi saamine ei tohi olla inimese jaoks katsumus, vaid tõendi peaks väljastama temaga kõige lähemas kontaktis olev spetsialist. Seetõttu plaanime tulevikus lisada tõendi väljastajate ringi ka õed.

> **“ 2018. aastaks on eraldatud abivahenditele 11,5 mln eurot, millest lastele 1,8 mln, tööealistele 3,1 mln ja vanaduspensioniealistele 6,6 mln eurot.**

Abivahendite eelarve on täna suurem kui kunagi varem. Laste ja vanaduspensioniealiste abivahendite riigipoolset osalust rahastatakse riigieelarvest ning tööealistele mõeldud osalust Euroopa Sotsiaalfondist. 2018. aastaks on eraldatud abivahenditele 11,5 mln eurot, millest lastele 1,8 mln, tööealistele 3,1 mln ja vanaduspensioniealistele 6,6 mln eurot.

Abivahendit vajavate inimeste arv on aasta aastalt kasvanud 2018. aasta I poolaastal on abivahendeid hüvitatud 37 243 inimesele, kellest 12 955 on abivahendit üürinud või üürimas ning 31 353 inimest on abivahendi ostnud. Abivahendi üürinud inimeste seas võib olla ka neid, kes on mõne teise abivahendi välja ostnud ning vastupidi. Abivahendi vajajatest 2576 (7%) on olnud lapsed, 5638 (15%) tööealised ja 29 029 (78%) vanaduspensioniealised.

2019. aastal toimub suur muudatus abivahendite rahastamissüsteemis. Abivahendite eelarve muutub arvestuslikuks, mis tähendab, et abivahenditele ei teki järjekordi. Kui varasemalt oleme pidanud ajutiselt peatama mõnede abivahendite hüvitamise, siis uuest aastast me seda tegema ei pea ning kõik abivajajad saavad vajalikku abivahendit üürida või osta. Küll aga jäävad kehtima need piirangud, mis on kehtestatud abivahendite loetelus.

Suur muudatus ootab ees ka hoolekandeasutustes viibivaid abivahendite vajajaid. Alates 01.01.2019 jõustuva sotsiaalhoolekande seadusega laiendatakse hoolekandeasutustes viibijate õigust soetada ka muid abivahendeid, mitte ainult abivahendite loetelus olevaid individuaalseid abivahendeid. Tõsi küll, neile ei laiene terve abivahendite loetelu, vaid valik abivahenditest.

Abivahendite süsteemi paindlikkust iseloomustab erisuse taotlemise võimalus. Erisust on võimalik taotleda näiteks →

siis, kui inimene vajab uut abivahendit enne olemasoleva abivahendi kasutusaja lõppu, abivahendi müügi või üürimise piirhinna suurendamist, abivahendi koguse suurendamist, omaosaluse vähendamist, teenuse muutust või mõnda muud erisust. Samuti on võimalik taotleda loeteluvälist abivahendit.

Erimenetlustest

2018. aasta I poolaastal on esitatud 1042 erimenetluse taotlust, millest 365 taotlust (35%) on esitatud laste, 382 (37%) tööealiste ja 295 (28%) vanaduspensionieealiste abivahendite osas erandite tegemiseks. Erimenetluse taotlustest on täielikult rahuldatud 687 taotlust (66%), osaliselt rahuldatud 48 (4%) taotlust. Negatiivse otsuse on saanud 257 taotlust (25%) ning 50 juhul (5%) on taotluse menetlemine lõpetatud. Taotluse menetlemine lõpetatakse sellisel juhul, kui menetluse käigus selgub, et abivahendi soetamiseks või üürimiseks ei ole vaja erimenetlust, inimene ei esita vajaminevaid dokumente või annab taotleja ise teada, et ta soovib menetluse lõpetada.

Järjest enam oleme tähelepanu pööranud eritaotluste menetlemisprotsessile. Keeruliste juhtumite puhul kaasame lisaks abivahendi vajaduse tuvastajale ja tõendi väljastajale ka teisi spetsialiste, et kuulda nende arvamusi. Näiteks võtame ühendust inimesega regulaarselt tegelevate spetsialistidega nagu pedagoogid, füsio- ja tegevusterapeudid. Lisaks ei lähtu me vaid taotlusele kantud andmetest, vaid kohtume keeruliste juhtumite puhul taotlejaga, temaga tegelevate spetsialistidega ning abivahendi pakkujaga.

Abivahendite süsteem on täna valdavalt paberipõhine. Arstil ei ole võimalik väljastada tõendit digiretseptina ning inimesel tuleb abivahendi ettevõttesse pöördudes kaasa võtta paberkandjal tõend ning isikliku abivahendi kaart.

> **“ 01.01.2019 jõustuva sotsiaalhoolekande seadusega laiendatakse hoolekandeasutustes viibijate õigust soetada ka muid abivahendeid, mitte ainult abivahendite loetelus olevaid individuaalseid abivahendeid.**

Isikliku abivahendi kaardi saamiseks ei pea pöörduma Sotsiaalkindlustusameti klienditeenindusse. Alates novembrist saab kaarti ja selle duplikaati taotleda sotsiaalkindlustusameti kodulehekülje kaudu mugavamalt. Kaardi või duplikaadi saamiseks tuleb kodulehel olevasse vormi sisestada taotleja kontaktandmed ja kaardi kättesaamise postiaadress. Sotsiaalkindlustusamet kontrollib õigustatust ning saadab isikliku abivahendi kaardi 3–5 tööpäeva jooksul postiga koju. Ettevõttesse pöördudes tuleb alati kaasa võtta isikliku abivahendi kaart ja tõend abivahendi vajaduse kohta.

Ligipääsetav eluase aitab elada iseseisvalt

Eestis elab ligi 150 000 puudega inimest ning nende arv kasvab pidevalt. Paraku elab enamik puuetega inimestest eluruumides, mis ei ole projekteeritud ega sisustatud nende vajadustele vastavalt. Statistikaameti andmetel elab 2/3 leibkondadest eluruumides, mis on ehitatud varem kui 1981. aastal, kui hoonete ehitamisel ei lähtutud ligipääsetavuse nõuetest.

TEKST: **Eha Lannes,** Sotsiaalkaitseministri nõunik FOTO: **Shutterstock**

Eluruumide ligipääsetavuse puudumise tõttu vajavad aga puudega inimesed igapäevaseks toimetulekuks kõrvalist abi. Arusaadavalt mõjub teistest sõltumine inimeste eneseväärikusele ja iseseisvusele halvasti. Samuti seab eluruumide vähene ligipääsetavus asjatu lisakoormuse erivajadustega inimeste lähedastele. Võimalikult iseseisva kodus elamise toetamine ja hoolduskoormuse vähendamine on riigi sotsiaalpoliitika selged eesmärgid.

Eluruumide ligipääsetavuse alane kompetents on koondatud Sotsiaalkindlustusametisse

Oktoobrist 2017 hakkas keskkonna kohanduse valdkonnaga seotud tegevusi – kodu- ja töökeskkonna alast nõustamisteenust pakkuma Sotsiaalkindlustusamet. Tasuta nõustamisteenus koos visiidi ja hinnangu koostamisega on mõeldud erivajadusega inimestele, kes soovivad muuta või parandada oma kodu- ja töökeskkonnas hakkamasaamist ja suurendada iseseisvat toimetulekut, aga ka puudega inimeste lähedastele ja kohalikele omavalitsustele.

Sotsiaalkindlustusamet on koostanud omavalitsuste spetsialistidele keskkonna kohandamise abimaterjali[1], mis sisaldab ülevaadet ja soovitusi erivajadusega inimeste eluruumi kohandamiseks ning ideid avaliku ruumi paremaks-

[1] Abimaterjal on kättesaadav Sotsiaalkindlustusameti kodulehelt failist Keskkonna kohandamise abimaterjal kohaliku omavalitsuse spetsialistidele.

tegemiseks. Välja on toodud levinumad takistused, millega erivajadustega inimesed on kokku puutunud ja millele lahendust otsinud. Eelkõige on need seotud elumajja sissepääsuga ja raskendatud pesemistoimingutega.

Kohandusi vajavad paljud eluruumid

Sotsiaalhoolekande seadus ütleb, et kohalik omavalitsus peab abistama eluruumi kohandamisel inimesi, kellel on puudest tingituna raskusi eluruumis liikumise, endaga toimetuleku või suhtlemisega. Praktika aga on näidanud, et eluruumide kohandamist pakuvad vähem kui pooled kohalikud omavalitsused ning pahatihti ei jaksata seda oma eelarvest teha.

Aastatel 2018–2023 on kohalikel omavalitsustel võimalik Euroopa Regionaalfondi (ERF) 10 miljoni euro suuruse rahastuse toel taotleda kuni 85% ulatuses rahalist tuge eluruumide kohandamiseks. Kokku on selle eelarvega võimalik kohandada kuni 2000 erivajadustega inimeste kodud nende individuaalsetele vajadustele vastavaks.

> **“ Liikumispuudega inimesed on eeldatavalt kodude kohandamise kõige suurem sihtgrupp, kuid kindlasti soovime senisest enam toetada ka nägemis- ja kuulmispuudega inimesi.**

Eluruumi kohandamise toetust on võimalik taotleda liikuvusega seotud toimingute, hügieenitoimingute (pesemis- ja tualetitoimingud) ja köögitoimingute (toiduvalmistamine, söömine ja joomine) parandamiseks. Toetada on võimalik nii puudest tulenevaid spetsiifilisi erilahendusi kui ka puudest tulenevaid tavapäraseid ümberehitusi.

Selguse huvides toome mõned näited. Eluruumide sissepääsu ja seal liikumise parandamiseks toetatakse näiteks ukseavadel lävepakkude eemaldamist või uksekünniste või ukse automaatika paigaldamist, aga ka laetõstuki paigaldamist liikumispuudega inimese liigutamiseks. Tavapärased on kaldtee rajamised nii hoonesse kui hoone territooriumile sissepääsu tagamiseks. Hoone piirde kohandamine võib tähendada näiteks aiavärava automaatika paigaldamist või erivajadusest tingituna ohutust tagava piirde rajamist.

Kohandus hügieenitoimingute parandamiseks on näiteks pesemisruumis vanni asendamine dušiga, tavapärase klosetipoti asendamine inva-WC-potiga, tavalise kraanikausi asendamine invakraanikausiga. Köögitoimingute parandamine võib olla köögi tööpinna ja tehnika madalamale tasapinnale toomine, aga ka eluruumi automaatika paigaldamine kütte, ventilatsiooni, valgustuse, ukseluku või valvesignalisatsiooni juhtimiseks.

Eluruumi kohandamise toetust saab taotleda kohaliku omavalitsuse kaudu

Taotlusi kodu kohandamiseks võtavad inimestelt vastu elukohajärgsed omavalitsused, kes abistavad inimesi ka kohanduste tegemisel. Pärast toetusotsust kohandatakse kodud omavalitsuse toel ning hiljem kompenseeritakse ERFis tehtud kulud kuni 85 protsendi ulatuses. Seejuures on üks väga oluline tingimus – kohalik omavalitsus peab kehtestama oma kohanduse taotlemise korra, mis on inimestele abi saamise aluseks. Selline kord kindlustab kodude kohandamise toetamise jätkamise ka pärast Euroopa rahalise toe lõppu.

Sotsiaalkaitseministri määrusega[2] on kehtestatud nimekiri taotluse koostamise ja esitamisega seotud tegevustest, mida on võimalik rahastada. Need on näiteks ehitusteatise, ehitusprojekti ja sellega seotud dokumentide koostamise ning ekspertiisi tegemise kulud, projektijuhtimise ja ehitusjärelevalve kulud, ehitusmaterjalide ja ehitustööde kulud, puudega inimese erivajadusest tuleneva statsionaarse mööbli ja inventari kulud.

Esimene taotlusvoor oli edukas

2018. aastal toimunud voorus esitas taotluse 56 omavalitsust kogusummas 2,5 miljonit eurot, millest ERF toetus moodustas enam kui 2 miljonit eurot. Kõik esitatud taotlused said toetuse.

Esimeses taotlusvoorus taotleti toetust 491 puudega inimese eluruumi kohandamiseks. Kõige enam – 57% kohanduste arvust – esitati taotlusi hügieenitoimingutega seotud tegevuste (pesemis- või tualettruumide) parandamiseks. Populaarsuselt järgmisel kohal on kavas ukseavadega seotud kohandused – hoone või korteri välis- või siseukseava kohandus või lävepakuta ukseava kohandus. Liikuvuse parandamiseks rajatakse 69 kaldteed, 44 platvormtõstukit, 6 laetõstukit, 146 ukseava-kohandust. Uksele paigaldatakse automaatika 13 juhul.

Oma kodus liikumine ja mugav toimetamine peab muutuma iseenesestmõistetavaks

Esimese taotlusvooru järgselt küsisime neilt omavalitsustelt, kes taotlusi ei esitanud, selle põhjuseid. Vastanud tõid peamiste põhjustena välja omavalitsuste ühinemisest tulenenud muutustega kaasnenud töötajate vahetuse ja vajaduse muuta töökorraldust, vähese koostöö teiste valdkondade töötajatega, liiga lühikese aja taotluste esitamiseks, elanikkonna vähese informeerituse ning kohanduste saajate suurema toe vajaduse ehitaja leidmisel ja ehitustöö korraldamisel.

Esimese taotlusvooru põhjal näeme, et puudega inimesed vajavad jätkuvalt tuge, et ühiskonnas täisväärtuslikult toime tulla. Eluruumide kohandamine ei ole piiratud ühegi kindla puudeliigiga – seega julgustame kõiki, kes eluruumi kohandamist võivad vajada, oma registreeritud elukohajärgsete kohaliku omavalitutega ühendust võtma ja toetuse taotlemise täpsemaid asjaolusid selgitama.

Järgmine taotlusvoor avatakse juba käesoleva aasta lõpus. Teave selle kohta saadetakse kindlasti kõikidele omavalitsustele ning avaldatakse sotsiaalministeeriumi kodulehel. Kokku on aastani 2023 võimalik toetada veel vähemalt 1488 kodu kohandamist kokku 7,19 miljoni euro ulatuses. ●

[2] Sotsiaalkaitseministri 26.02.2018 määrus nr 4 „Puuetega inimeste eluaseme füüsiline kohandamine“ on kättesaadav Riigi Teatajas: https://www.riigiteataja.ee/akt/128022018002

Igaühe õigus ja kohustus olla enda elus otsustaja ja õiguste tagaja

Oleme olnud vaba riik juba aastakümneid. Selle vaba riigi kodanikuna on oluline tunnetada ja teada enda rolli riigi arengus kaasa rääkimisel, kaasa mõtlemisel ning panustamisel.

TEKST: **Kristi Rekand,** EPIKoja nõustaja FOTO: **Shutterstock**

Kui mina ei ole rahul riigis üldiselt kehtivate põhimõtetega ja suunistega, peab mul olema jõudu ja jaksu koguda enda ümber inimesi või liituda samade mõtetega inimestega, et asuda olukorda muutma. Kuigi on üldteada, et suured ja põhimõttelised asjad muutuvad aeglaselt ning vaevaliselt, siis tuleb mõista, et kui ei alusta kusagilt, ei hakka ka kunagi midagi muutuma.

Minu roll mõelda kaasa

Teatav analoogia kehtib ka üksnes mind kui üksikisikut puudutavate otsuste puhul ehk kui ametiasutus (riiklik täitevasutus, kohalik omavalitsus) on teinud mind puudutava otsuse (näiteks hinnanud minu töövõimet/puude raskusastet või sotsiaalteenuse vajadust, suunanud mõnele teenusele, otsustanud määrata toetust), siis on just minu roll mõelda kaasa ka nimetatud otsuse eesmärgipärasuse osas. Kui tundub, et otsus on minu suhtes ebaõiglane, kuna ei vasta minu abivajadusele, siis on just minu roll asuda oma õiguste eest seisma. Igaühe roll teda puudutavate otsustega seoses enda õiguste eest seismisel on suur ning seda hoolimata asjaolust, et riiklike asutuste tegevuse üle teostatakse riiklikku järelevalvet või et ametiasutustel on kohustus teha otsuseid haldusmenetluse põhimõtetest lähtudes.

> **“ Oluline on teada, et mina ise tagan oma õiguste kaitse, minul on suurim roll enda õiguste eest seismisel ning ma pean suutma ja julgema otsida abi ka juhul, kui varasemalt olen pidanud abi otsides pettuma.**

Otsus ei pruugi olla ainuõige

Halduse suured ja üllad põhimõtted on asjakohased, head ja peaksid tagama üksikisiku kui nõrgema osapoole ja abivajaja õiguste kaitse, kuid alati →

Avastades Eesti Puuetega Inimeste Koja sisemist sära

■ Käesoleva aasta septembrikuus alustas EPIKoda siseministeeriumi ja SA Kodanikuühiskonna Sihtkapitali toel projekti "EPIKoja sisemine sära" elluviimist, mille eesmärk on tõsta EPIKoja kui katusorganisatsiooni tegevmeeskonna ja liikmesorganisatsioonide eestvedajate motiveeritust ja omavahelist koosvõimekust, et saavutada kõrgemat tegevusvõimekust puuetega inimeste huvikaitsetöös.

Septembrikuu lõpus toimus esimene EPIKoja liikmesklubi kohtumine, mis keskendus puuetega inimeste huvikaitse teemadele ning lisaks viidi läbi diabeedialane minikoolitus. Projekti jooksul on veel toimumas kolm liikmeklubi kohtumist, kus vaatluse all on organisatsiooni juhtimisküsimused, ühingute toetamine ning teenuste osutamine sihtgrupile ning minikoolitused, et tutvustada vaimupuuet, psüühikahäiret ja harvikhaiguseid ning nendega seonduvaid väljakutseid ja takistusi.

Tulekul on veel 2 rühmakoolitust, millest esimese puhul on fookuses enesemotiveerimine ning teise puhul keskendutakse stressist ja läbipõlemisest hoidumisele.

Kolmanda suurema tegevusena pakume liikmetele võimalust osaleda töövarjuna mõnes EPIKoja liikmesorganisatsioonis, mis võimaldab ühingute esindajatel (eeskätt uuemate liikmesorganisatsioonide juhtidel) üksteise igapäevatööd paremini mõista ja üksteiselt õppida.

Vaata lähemalt
www.epikoda.ee/projektid/epikoja-sisemine-sara/

Tasuta õigusnõustamise teenus erivajadusega inimestele üle Eesti

■ EPIKoda pakub koostöös sihtasutusega Õigusteenuste Büroo (ÕTB) õigusnõustamise teenust keskmise, raske või sügava puudega inimestele. Erivajadusega isiku õigusküsimuste lahendamiseks võivad nõustamisele pöörduda ka sihtgrupi hooldajad või pereliikmed. Õigusabi tagatakse elukondlike õigusmurede lahendamisel: võlad, eluase, pereasjad, tööasjad, toetused jms.

Loe lisa
www.epikoda.ee/tegevus/oigusnoustamine/

ei pruugi see nii olla. Kuigi haldusorganile (sh Eesti Töötukassale töövõime hindamisel, Sotsiaalkindlustusametile puude raskusastme tuvastamisel, kohalikule omavalitsusele abivajaduse hindamisel ja sotsiaalteenuse määramisel) on antud kaalutlusõigus, on alati võimalus, et otsus ei pruugi olla ainuõige. Ma pean hindama, kas otsus on eesmärgipärane ja kas otsus vastab minu vajadustele. Juhul, kui otsus ei vasta minu vajadustele ja ootustele, on eelkõige minul endal kohustus tegutseda ehk vajadusel sekkuda, uurida, kaasa rääkida, kaebeõigust teostada. Kui ma ei küsi küsimusi, ei vaidlusta minu hinnangul ebaõiget otsust, siis loeb haldusorgan otsuse õigeks ning soovitud muudatusi ei järgne.

Seega julgustan pidevalt nii iseennast pöördujate õiguste kaitsemisel kui ka iga inimest, kes on suhtes üksikisik-riik, saadud otsuseid analüüsima ja kaaluma, kas otsus on õige ja õiglane, kas see vastab ootustele ja vajadustele. Hoolimata asjaolust, et ma võin olla haavatav, haige, kurnatud ja väsinud ning mul on raske tegeleda asjaajamisega, tuleb just minul endal teha esimene samm ja otsida abi ning anda märku, kui minu kohta tehtud otsus ei vasta loodetule.

Oluline on teada, et mina ise tagan oma õiguste kaitse, minul on suurim roll enda õiguste eest seismisel ning ma pean suutma ja julgema otsida abi ka juhul, kui varasemalt olen pidanud abi otsides pettuma. Lisaks tuleb meeles pidada, et julgus küsida ja vajadusel ka kaevata on võimalus enda õiguste eest seismisel ning hirm ja ebakindlus tuleb jätta tahaplaanile. Eelkõige igaüks ise on enda elu kujundaja ning õiguste tagaja. ●

Kui tekib kahtlus, kas saadud otsus on ikka õige ja õiglane, toimi järgmiselt:

- Kutsu perekonna liige, hea sõber, kolleeg või spetsialist appi ja analüüsi temaga olukorda ehk otsuste sisu Sinu ootuste ja vajaduste seisukohast.
- Kui otsuse sisu ei ole arusaadav või tundub, et otsus ei ole õige, siis pöördu otsuse teinud ametiasutuse poole (otsuses toodud koostaja kontaktandmetel või infotelefonil) ja küsi täiendavat teavet selle kohta, miks just selline otsus.
- Kui eelneva teabe põhjal tekib veendumus, et otsus ei ole eesmärgipärane (jääd vajaliku abita, otsus oleks võinud olla teistsuguse tulemusega vms), siis tee selgeks, kuidas saad otsust vaidlustada.
- Ja mis peamine, ära jää oma küsimustega ja murega üksi, otsi nõu ning abi.

Jakob on lindistanud ka klaveripaladega plaadi “The Dawn”.

Jakob Rosin:

„Mulle meeldib enda peal inimkatseid teha.“

Jakob Rosin kirjutab lugusid Geenius Meedias, äratab kuulajaid reede hommikuti Raadio 2-es, on ligipääsetavuse konsultant ja tegutseb Eesti Pimedate Liidu ja Eesti Puuetega Inimeste Koja juhatuses. Hobikorras tegeleb ta ka helikujundusega. Et noormees sealjuures ei näe, paistab tal endal küll kogu selle teotahte juures vahel lausa ununevat.

TEKST: **Maarja-Liis Mölder,** ajakirja Sinuga kaasautor FOTOD: **Erakogu**

Sa oled täna märkimisväärselt iseseisev. Millised tegurid on selleni viinud?

Seal on palju asju. Kõik algab sellest, kuidas sind kasvatatakse. Vanemad on algusest peale võtnud mind kui tavainimest ja innustanud hakkama saama.

Olen tänulik ka kõigile õpetajatele ja abiõpetajatele lasteaias ja koolis.

Teisalt on see kindlasti ka iseloomu küsimus. „Ei saa“ pole minu jaoks variant. Võtame või tänase näite – tulin siia kontorist, mis asub 500 meetri kaugusel. Mul polnud mõtet taksot võtta, samas pole Tallinna kesklinnas üldse mõeldud ligipääsetavusele ja inim- ning autoliiklus on väga kaootiline. Otsustasin siiski kasutada abistavat äppi ja üksinda tulla. Ka kirjeldustõlk videokõnes ei näe kõike ja igasugu muresid võib ette tulla, aga jõudsin 15 minutiga ilusti kohale.

Püüan alati pigem leida erinevaid lahendusi. Mulle meeldib teha enda peal inimkatseid, see on huvitav, kas tuleb välja. Kui ei, proovime teisiti.

> “ Sõnapaar „ei saa“ pole minu jaoks variant.

Tulles korraks tagasi su pere juurde. Oled sa mingil hetkel ka tundnud, et ootused sulle on liiga kõrged, et teistmoodi oleks lihtsam?

Ei, seda mitte. Pere ei ole kunagi otseselt ka millekski tagant sundinud. Kui miski ikkagi ei sobi, siis nii on. Pigem tundub vahel, et mul on enda suhtes liiga kõrged ootused.

> “ Kui oled 20 aastat süsteemis sees olnud, siis ei pruugi igas asjas enam uut nurka leida.

Mismõttes?

Võib-olla on see loll naivism, aga olen mõttes alati veendunud, et ühel hetkel ikka tuleb välja. Alati ei tule. Vahel lihtsalt hindad ennast valesti.

Näiteks suvel otsiti meil raadios uudistelugejale asendajat, loomulikult olin kohe valmis ära tegema, aga kokkuvõttes see ei tulnud nii hästi välja, nagu ma oleksin tahtnud. Vahel lihtsalt hindad ennast valesti. Oma osa on seal kindlasti ka enda tõestamisel.

Pigem siis endale kui teistele?

Jah, eks kunagi oli seda ka, et tahtsin inimestele näidata, et saan hakkama. Viimasel ajal olen võtnud selle hoiaku, et rumalate eelarvamuste vastu ei saa mina mitte midagi teha. Ainult olla nii, nagu ma olen. Ma ei taha midagi teiste pärast teha.

Sa paistad oma eksperimenteerimistes üsna hulljulge. Kas sa kardad ka midagi?

Ma arvan, et kõige rohkem kardan teadmatust. Linnas liikudes on teadmatust suhteliselt vähe. Tead, et on bussid, rekkad, autod, inimesed jne, aga kui miski tundmatu tuleb mürinal su poole, siis ei oska reageerida.

Laiemas mõttes ma pelgan konflikte. Ma ei ole enese kehtestamises kõige parem ega taha inimestele halvasti öelda.

Kuivõrd sa tajud mingeid avaliku elu tegelaseks olemise ohtusid?

Üks asi on kindlasti see, et jään oma töö tõttu paljudele inimestele silma, kasvõi ERRi sees, nii et kui kellelgi on pimedat vaja, siis esimesena helistatakse ikka Jakobile. Mingis mõttes paratamatu, aga kergesti tekib tendents, et ongi kindel valik erivajadustega inimesi, kes räägivad hästi ja keda siis igal pool näidatakse. See on ohtlik, sest „tavalisel inimesel“ võibki jääda mulje, et näed, saavad ju hakkama, käivad tööl. Probleem on selles, et seda saab võtta kui ühte head näidet, aga ei saa üldistada. Kõigi taust on nii erinev.

Teiseks olen korra astunud ka sinna ämbrisse, et üks emotsionaalne postitus läks liikvele nii, nagu ma poleks tahtnud. Unustasin hetkeks, et minu sotsiaalmeediat jälgivad ka väga paljud ajakirjanikud. Pärast seda suhteliselt ohutut õppetundi mõtlen väga konkreetset järele, mida, kuidas ja kuhu ma postitan. Püüan enne postitamist alati analüüsida seda ka ajakirjaniku vaatepunktist.

Liitusid äsja Epikoja juhatusega. Miks?

Nii on jälle suuremad võimalused oma sõna sekka öelda ja asju paremaks teha. Riiklikul tasandil on nii paljud asjad valesti, mida üksikindiviidina parandada ei saa.

Teine teema on, et meil on selles vallas vähe noori, kes viitsiks asjaga tegelda. Ma ei taha öelda, et vanemad inimesed ei saaks asjadest aru, neil on hoopis teistsugune ja põhjalikum teadmistepagas, aga kui oled 20 aastat süsteemis sees olnud, siis ei pruugi igas asjas enam uut nurka leida. Noorel inimesel on oma vaated, ta jälgib teisi kanaleid, suhtleb teistsuguste inimestega jne.

Hästi must-valge näide, aga ma ei usu, et 60-aastased hakkaksid mõtlema nt baaride ja ööklubide ligipääsetavusele, mis on samamoodi tegelikult vajalik. Igasse organisatsiooni peaks püüdma uut verd leida.

Mida sa juhatuses ära teha tahaks?

Koosolekul paluti ka uutel liikmetel enda kohta midagi öelda. Ega ma enam ei mäleta, mis ma lubasin... (Naerab)

Tegelikult kindlasti see, et me suudaksime hakata infotehnoloogiat rohkem kasutama ka erivajadustega inimeste

Montenegros helipilte kogumas.

Esmalt tahaks rõhutada, et Jakob on inimesena erakordselt tore ja soe. Temaga võib lõputult rääkida ja igav ei hakka. Teiseks on Jakob alati valmis kaasa lööma ja aitama. Ja teemasid, milles Jakob on ületamatu, on palju: ta suudab lahendada kõikvõimalikud tehnilised probleemid, ta suudab koostada väga head ajakirjandusteksti, ta mängib jumalikult klaverit, on vajadusel suurepärane DJ, ta on pädev ligipääsetavuse valdkonnas ja üldse on ta laia silmaringiga noor inimene. Kindlasti kuuleme Jakobist tulevikus veel palju!

Ago Kivilo,
Eesti Pimedate Liidu juhatuse esimees

kontekstis. Kui me räägime nägemispuudega inimestest, siis puudub peaaegu täielikult reguleeritud arvutiõpe, rääkimata nutiseadmete õppest. See on tänapäeval tegelikult hädavajalik, sest aina enam teenuseid läheb digitaalseks. Ühelt poolt e-riiklus, teiselt poolt kasvõi igapäevased abistavad rakendused, mis ütlevad, millal piim aegub, või juhatavad sulle õige bussi kätte.

Selleks on meil vaja inimesi, koolitusi ja programme, et neid asju tutvustada ja õpetada, et abivajajad ree peale aidata. Juba täna oleks palju lihtsam teha ligipääsetavaks näiteks ühistranspordisüsteem, nii et äpp annaks märku, et buss jõudis nüüd peatusse. Veel ei saa seda teha, sest väga paljudel ei ole nutitelefone või puuduvad piisavad oskused.

Kuidas riigi koostöö erivajadustega inimeste organisatsioonidega sinu hinnangul üldiselt sujub?

See läheb järjest paremaks. Aina rohkem tuleb erinevaid riiklikke ettevõtteid, kes küsivad arvamust. Sel suvel jõudsime Puuetega Inimeste Kojaga ka presidendi juurde ja õige pea kohtume peaministriga.

See teema ei ole veel seal, kus ta võiks olla, aga ta natukene hakkab juba inimeste pähe liikuma. Hea meel on, et riik kaasab ja me saame sõna sekka öelda.

Ütlesid enne, et sel tasandil saaks nii mõndagi paremini teha. Mida näteks?

Ma leian, et väga palju probleeme saaks lahendatud, kui me pööraksime rohkem tähelepanu füüsilisele ligipääsetavusele, hakkaksime ehitama uusi hooneid, teid ja tänavaid täiesti ligipääsetavatena. Täna ongi töötuse probleemi taga suuresti see, et inimesed lihtsalt ei saa tööle kohale, ei saa majastki välja.

Teiseks murekohaks on see, et toimetulekuks vajalik info on igal pool laiali. Näiteks kui inimene jääb pimedaks, on tal nii palju erinevaid küsimusi ja vajadusi, toetustest ja elementaarsete asjade õppimisest milleni iganes. Võiks olla midagi, mis koondaks kogu seda teavet, internetileht või inimesed, kes paneks sulle kokku vajaliku „paketi“, kuhu minna ja mida teha.

Aga mis viimasel ajal paremuse poole on liikunud?

Just võeti vastu majandus- ja kommunikatsiooniministeeriumi ehitusseadustiku ligipääsetavuse määrus, mis näitab, mismoodi tegelikult peaks uusi maju ehitama. Sinna kõrvale tegime Eesti Pimedate liidus ka ligipääsetavuse juhendi, mis n-ö täiendab seda seadust. Seal on ära toodud, millised peavad olema uksed, põrandad, sildid, digitaalsed lahendused jne… Nii et kui keegi peaks küsima, kuidas tuleks teha, siis sealt leiab kõik vastused.

Oled öelnud, et raadiotegemisega täitus su unistus. Millest sa täna unistad?

Hea küsimus. Ma tahaksin veel rohkem raadiot teha, näiteks igapäevast saadet. See võib-olla tundub praegu rumala unistusena, sest kui numbreid vaadata, siis raadio hääbub. Samas ma usun, et ta tuleb tagasi ja inimesed hakkavad üha rohkem helidele keskenduma. Nii et selle ukse vahelt ei tohiks jalga ära võtta.

Mulle meeldiks, et raadio oleks Eestis midagi ägedat ja inimesed tänaval räägiksid, et: „Tead, mida ma raadiost kuulsin!“ See võiks ju olla populaarne ka 15–20-aastaste hulgas.

Võib isegi öelda, et ma tahaks, et me oleksime raadios julged. Kui ma täna vaatan nt Rahvusringhäälingut, siis väga palju on sellist ettevaatlikku asja. Ma tahaks, et julgeksime olla natuke ebaeetilisemad, rääkida kell kaks päeval suhetest ja teha nalja. Praegu me oleme natuke liiga raamides. ●

POOL SAJANDIT heliraamatuid

DAISY-pleierist, arvutist või nutitelefonist heliraamatute kuulamine on pimedate või vaegnägemisega kirjandushuviliste meelistegevus. Asja möödus Eestis heliraamatute järjepideva valmistamise algusest pool sajandit.

TEKST: **Priit Kasepalu,** Eesti Pimedate Raamatukogu teabejuht
FOTOD: **Shutterstock**

Järjepidevust on kandnud Eesti Pimedate Ühingu helistuudio, nägemispuudega inimeste raamatukoguteeninduse korraldanud sihtasutus ja Eesti Hoiuraamatukogu osana tegutsev Eesti Pimedate Raamatukogu.

Eesti Pimedate Raamatukogust laenutatavad heliraamatud on vastavalt autoriõiguse seadusele valmistatud nägemispuude või mõne muu trükiteksti lugemist takistava puude, häire või haigusega inimestele ja tavalugejateni ei jõua. Enam kui 4900 eesti- ja võõrkeelsest heliraamatust on kujunenud suure kultuuriväärtusega varamu.

Viie kümnendi jooksul on Eestis heliraamatute tekste esitanud ligikaudu 200 inimest

Kuigi alates 1950ndate aastate lõpust loeti tollase Eesti Pimedate Ühingu Tallinna ja Tartu õppe-tootmiskombinaatide raadiosõlmedes vabatahtliku tööna raamatuid ette, on siis tehtu säilinud vaid mälestustes. Muutuse tõi 1968. aasta, kui Tallinnas alustas tööd pimedate ühingu helistuudio. 1. oktoobril asusid ametisse helioperaator ja diktor. Esimest heliraamatut, Leonhard Franki romaani "Jeesuse jüngrid", on digiteerituna võimalik kuulata nüüdki.

Helistuudios hakkasid raamatute tekste esitama teatritudengid, hiljem aga näitlejad. See töö nõuab kunstimeisterlikkust ja vastupidavust – tavaliselt loetakse järjest kaks tundi. 1970ndail ja 1980ndail aastail luges suure osa raamatutest lintidele helistuudio kauaaegne diktor Asa Drui. Meelde on jäänud Helle-Reet Helenurme, Aksel Orava, Aksel Künka, Tõnu Mikiveri, Jüri Karindi ning Hans Kaldoja esitatu. Ikka oodatakse esinema Andres Otsa, Mart Aasa, Urve Koni, Anne-Reet Margistet, Valli Pärna, Katrin Karismad ja Marite Kallasmad. Kõige enam – 231 korda – on heliraamatute tekste esitanud Hans Kaldoja.

Heliraamatuid kuulati ka töö ajal

Lugejad saavad heliraamatuid voogedastusena kuulata või alla laadida Veebiraamatukogust ning tellida telefonitsi või e-postiga iga kahe nädala tagant viis CD-d mahutavates karpides kodupostkasti saatmiseks. Poole sajandi eest salvestati korraga kolme lintmagnetofoniga. Igast heliraamatust saadeti koopia Tallinna ja teine Tartu kombinaadi raamatukokku, kolmas jäi helistuudio arhiivi. Kombinaatide ja nende jaoskondade raadiosõlmede vahendusel kuulati heliraamatuid töö ajal.

1987. aastal saadeti lugejatele esimesed kassetthеliraamatud. Tekst oli paljundatud kassettidele neljarajaliselt tavapärasest kaks korda väiksema kuulamiskiirusega. Neid sai kuulata vaid erimagnetofonidega. Aastal 1994 hakati heliraamatuid valmistama tavalise kuulamiskiirusega kassettidel.

Aastal 2004 sai Eesti Pimedate Raamatukogust Eesti Hoiuraamatukogu osa ja valmisid esimesed CD-del heliraamatud. Lugejatele ja tagasi raamatukogule saatmisel ning korduval kuulamisel tekkis plaatidele kahjustusi. Ka ei olnud muusikakeskused heliraamatute kuulamiseks sobivad. Seetõttu hakati heliraamatuid valmistama mittetagastatavatena DAISY standardis, mis võimaldab hõlpsalt leida peatükkide algusi ning kohti, kus kuulamine katkestati. 2012. aastal kasutusele võetud Veebiraamatukogus on üle 3800 heliraamatu.

Veerandsaja algusaasta jooksul anti aastas välja 25–30 nimetust heliraamatuid. Uuteks peeti neid, mis jõudsid lugejateni kahe aasta jooksul. Mullu valmistati 141 nimetust heliraamatuid. Digiteerituna tehti kättesaadavaks 56. Praeguseks on suurem osa vanu ja väärtuslikke heliraamatuid taas lugejatele kasutatavad. Nüüd on paljudel lugejatel võimalik laenata heliraamatuid, mis on valmistatud enne nende sündimist. Kuna lugejaid on olnud koolieelikutest enam kui saja aastasteni, arvestatakse, et raamatuvalik sobiks erineva kirjandusmaitsega inimestele.

Saame tuttavaks – EPIKoja juhatus

Käesoleva aasta 15. augustil valis Eesti Puuetega Inimeste Koja (EPIKoja) üldkoosolek järgmiseks neljaks aastaks EPIKojale uue juhatuse. Juhatuse esimehe kohal jätkab Monika Haukanõmm. Uuenenud juhatuse koosseisu kuuluvad Kaia Kaldvee, Toomas Mihkelson, Kairit Numa, Jakob Rosin, Helle Sass, Ulvi Tammer-Jäätes, Mihkel Tõkke ja Helmi Urbalu. Saame lähemalt juhatusega tuttavaks!

TEKST: **Helen Kask,** EPIKoja peaspetsialist FOTOD: **Tauno Asuja**

Mis seob sind EPIKojaga ehk miks kandideerisid juhatusse?

Jakob Rosin (JR): Üheltpoolt seob mind EPIKojaga töö Eesti Pimedate Liidus, kus olen olnud juhatuse liige. Samas olen sünnist saati olnud seotud nägemispuudega inimestega ja kannan soovi nii nägemispuudega kui ka teiste erivajadustega inimeste heaks Eestis elamist paremaks muuta.

Helle Sass (HS): Mina olen EPIKojaga olnud seotud koja algusaastatest peale. Mulle on alati olnud oluline, kuidas puuetega inimesed elus hakkama saavad, millised on neile riigi poolt loodud võimalused inimväärseks eluks ja millistes suundades peaks veel edasi tegutsema. Seetõttu olen valmis panustama oma aega, kogemusi ja oskusi EPIKoja juhatuse töösse, et selle kaudu ühiselt mõjutada erivajadustega inimeste elukvaliteeti paremuse suunas.

Ulvi Tammer-Jäätes (UTJ): Olen olnud Eesti Puuetega Inimeste Koja juhatuse liige pikki aastaid ning arvan, et jätkuvalt on mul jaksu ja teadmisi panustada puuetega inimeste võrgustiku toimimisse.

Kairit Numa (KN): Olen koordineerinud Põlvamaa Puuetega Inimeste Koja tegevust üle 20 aasta ja usun samuti, et saadud kogemused ja praktika aitavad puuetega inimeste temaatikat puudutavat valdkonda arendada.

Toomas Mihkelson (TM): Puuetega inimeste teemadega olen olnud seotud erinevates rollides juba 90ndate lõpust. See töö on siiani põnev ja rutiinivaba ning probleemidel, mida lahendada, lõppu veel paista. Kuna mul veel jaksu ja tahtmist tegutseda jätkub, siis EPIKoda on selleks parim koht

Monika Haukanõmm (MH): EPIKojaga olen olnud seotud alates 2010. aastast ning uuesti kandideerima julgustas EPIKoja liikmete ja juhatuse toetus minu kandideerimisele. Usun, et minu teadmistest, kogemustest ja oskustest on EPIKojale kasu, et need aitavad meid veelgi tugevamaks vabaühenduseks muutuda. EPIKojast on saanud organisatsioon, mille arvamusega arvestatakse ning puuetega inimeste küsimustes ei minda meist üle ega ümber.

Kaia Kaldvee (KK): Mina kandideerisin, sest soovin panustada oma kogemusi ja teadmisi töösse erivajadustega inimestega.

Helmi Urbalu (HU): Kandideerisin soovist kaasa rääkida Koja tegevuses ning et tuua endaga kaasa värskeid vaateid, mõtteid ja ideid ka kaugemalt kui pealinnast. Arvan, et igas maakonnas on väga erinevad piirkondlikud kojakesksed probleemid ja rõõmud. Lisaks tuli surve kandideerida nii Viru koja juhatuse kui ka raamatupidaja poolt.

Millised on need kolm probleemi puuetega inimeste jaoks, mis vajaksid kõige kiiremat lahendust?

UTJ: Tähtsamatest tooksin välja töövõimereformiga seonduvate kitsaskohtade lahendamise, puuetega inimestele pakutavate teenuste ja abivahendite kättesaadavuse tagamise ja laiendamise ning tööhõive küsimused.

HS: Kindlasti on väga oluline, et kõik erivajadustega inimesed, kellel tervis lubab, saaksid jõukohase, sobiva ja rahuldust pakkuva töö ning tunneksid end vajalike ja rahulolevatena. Väga oluline on ligipääsetavuse teema liikumispuudega, pimedate ja kurtide inimeste jaoks – see puudutab nii ruume kui ka infot. Kurtidele inimestele vajalik viipekeele tõlketeenus peaks olema igas Eesti piirkonnas kõigile kuulmispuudega inimestele ühtviisi kättesaadav ning viipekeele tõlketeenus peaks olema ilma käibemaksuta!

KN: Arvan, et üheks valusaks probleemiks on puuetega laste ja nende perede olukord, eriti majanduslikus mõttes, samuti on väga erinev teenuste kättesaadavus omavalitsuste lõikes. On olemas omavalitsusi, kus teenuseid on piisavalt ja →

EPIKoja juhatus ühispildil. Tagamises reas: Kaia Kaldvee, Helmi Urbalu, Jakob Rosin, Mihkel Tõkke. Esimeses reas: Kairit Numa, Monika Haukanõmm, Helle Sass, Ulvi Tammer-Jäätes ja Toomas Mihkelson.

on teised, kus paljud teenused ikkagi ei ole kättesaadavad või on väga kaugel. Teiseks probleemiks pean puuetega inimeste võimalusi tööturul. Meil on loodud küll palju häid teenuseid töötukassa ja SKA poolt, need toetavad inimese võimalusi tööturul, kuid avatud tööturul on maapiirkondades ikkagi võimalusi puudu.

Segasena tundub hetkel rehabilitatsioonist arusaamine nii valdkondade vahel kui ka inimese jaoks. Väga palju on liigset bürokraatiat ja inimeste jooksutamist, taotlemiseprotseduurid on keerulised.

KK: Põletavamateks probleemideks on teenuste ebaühtlane kättesaadavus ja kvaliteet, see sõltub kohalikust omavalitsusest. Samuti jätkuv liigne bürokraatia asjaajamisel ning teenustele ligipääsul, puuetega inimeste vähene tööle rakendumine – reform ei ole täitnud seatud eesmärke.

JR: Kõige põletavam probleem on siiski inimeste mõtlemine – tegelikult on see mure hästi lai ja lahendamiseks peab probleemi kitsamaks viilutama. EPIKojal on siin hea võimalus läbi kajastuste, erinevate projektide ja tegevuste muuta ühiskonna mõtlemist laiemalt, et inimeste mõttemaailma mahuks ka erivajadustega inimeste probleemid. Nii nende inimeste, kes Toompeal otsuseid vastu võtavad ning meie elu tulevikku voolivad, kui ka selle inimese, kes bussipeatuses sinu kõrval seisab ja kõhkleb, kas abi pakkuda või ei.

Teise probleemina näen mündi teist külge, ehk erivajadustega inimeste endi suhtumist. Sest isegi kui võimalusi pakkuda, jäävad paljud käed rüpes istuma, et "ah, mis nüüd mina." Kui keegi kohale ei tule, kätt ei tõsta, siis ei hakkagi midagi kunagi juhtuma. (Paluks seda punkti kindlasti mitte tõlgendada kui kriitikat vähesele aktiivsusele ühiskonnas, on väga palju inimesi, kes püüavad kõigest hingest hakkama saada ja pingutavad selle nimel iga päev.)

Kolmandaks murekohaks pean ligipääsetavust, seda nii füüsilises kui ka virtuaalses keskkonnas.

HU: Jätkuvalt teenuste kättesaadavus. See olukord ei paranenud suurvaldade tekkega, hoopis vastupidi. Teiseks, ligipääsetavusega ka riigiasutustesse/tervishoiuasutustesse on jätkuvalt probleeme. Kolmandaks, muidu positiivse tööhõivereformi käigus ei ole piisavalt tähelepanu pööratud tööle asumise toetamise psühholoogilisele küljele.

Mihkel Tõkke (MT): Ühe põhilise probleemina või rakendamata võimalusena näen, et Eestis kui tuntud e-riigis ei suhtle erinevad andmebaasid omavahel. Puudega inimeste jaoks tähendab see lisakoormust ja keerulist bürokraatias orienteerumist. Teise lahendamist vajava küsimusena näen sotsiaalteenuste kättesaadavuse ja mahu erinevust kohalikes omavalitsustes. Kolmanda murekohana tunnen, et Eestis on palju inimesi, kellel on liialt suur hoolduskoormus oma lähedaste eest hoolitsemisel.

TM: Mind teeb mind murelikuks hoopis meie ühingute võrgustiku olukord. Seoses HMNi likvideerimisega on selgusetu meie liikmesühingute edasine rahastamine. Probleem on meie liikmeskonna vananemine. Maakondlike organisatsioonide juhid ja ka ülejäänud liikmed vananevad ning uusi aktiivseid inimesi juurde ei kipu tulema. Arvan, et need kaks probleemi võivad ühel hetkel hakata mõjutama ka kogu meie võrgustikku ja seeläbi ka erivajadustega inimeste üldist olukorda riigis.

UTJ: Kindlasti tuleb panustada puuetega inimeste organisatsioonide võimestamisse, sest võrgustiku säilimine ja areng on ühistegevuse üks alustaladest.

MH: Pean oluliseks jätkuvalt kujundada avalikkuse arvamust ning tõsta järjepidevalt ühiskonna teadlikkust puuetega inimeste, krooniliste haigete ja patsientide vajadustest. EPIKoja ja liikmesorganisatsioonide jätkusuutliku rahastuse tagamine, soovitavalt pikaajaliste lepingute kaudu, ning liikmesorganisatsioonide tugevdamine. EPIKoja tegevmeeskonda tuleb tugevdada ja tööle võtta jurist, et paremini kaitsta abivajajate huve ning suurendada ka EPIKoja võimekust kaasa rääkida tervishoidu puudutavates küsimustes.

Kuidas muuta EPIKoda hääl Eestis veelgi kuuldavamaks ehk kuidas suurendada EPIKoja mõju ühiskonnas?

KK: EPIKoja mõju ühiskonnas on tegelikult vägagi tuntav, koda on viimaste aastatega muutunud tõsiseltvõetavaks koostööpartneriks riigile ning koja esindajad kaasatakse erinevatesse töörühmadesse ning aruteludesse. Positiivne on, et koja tänane juhatuse esimees on riigikogu sotsiaalkomisjoni liige, see annab vahetu võimaluse esindada sihtrühma poliitilisel tasandil.

KN: EPIKoda on olnud ja peaks ka tulevikus jääma oluliseks partneriks riigile, kohalikele omavalitsustele puuetega inimestega seonduvates teemades, et parandada ühiskonna teadlikkust puuetega inimeste vajadustest ja õigustest.

MH: Minu hinnangul seisneb organisatsiooni tugevus ühtsuses ja koos tegutsemises, oma hääle kuuldavaks tegemises – aga mitte kõvasti karjudes, vaid oma seisukohtade selges ja argumenteeritud kaitsmises. EPIKojal on 48 liikmesorganisatsooni ja 3 toetajaliiget. Liikmete arv on ajas kasvav, mis näitab, et EPIKoja liikmelisus on oluline ning kasulik. Tööd tuleb teha EPIKoja sõnumite viimisega kõigi liikmeteni ning liikmete aktiveerimisega.

HU: Vajalik on tihedam koostöö piirkondlikke kodade ja liitudega, kes tegelikult jõuavad inimesteni.

TM: EPIKoja tugevus sõltub ennekõike meist st kõigist liikmetest. Meie tugevus on seni olnud tugev võrgustik ja püsiv rahastus. Kõik omavahelised vastuolud ja erimeelsused tuleb lahendada organisatsiooni sees. Väljapoole peame me paistma ühtsed ja tugevad.

UTJ: Minu nägemuses vajaksime EPIKoja meeskonda lisaks kommunikatsioonispetsialisti, kes panustaks igapäevaselt puuetega inimestega seonduva kajastamisele.

HS: Arvan, et kindlasti tuleks olulisi otsustajaid ja ühiskonnas mõju omavaid inimesi kutsuda võimalikult sageli EPIKoja üritustele ja ka vastupidi – käia neil tööpostil külas, viia neid kurssi ja korduvalt seletada ning rõhutada meile väga tähtsaid, põletavaid probleeme. Samuti tuleks meil sagedamini võtta sõna meedia erinevates vormides.

JR: Ühelt poolt on siin hädavajalik hea suhtlus meediaga, ja see ongi praegu juba väga positiivne. Teisalt aga on tarvis otse avalikkusele suunatud informatiivseid teavitusprojekte, mis aitavad luua ja laiendada kuvandit puuetega inimestest Eestis, ja kommunikeerivad probleemseid kitsaskohti.

MT: EPIKoja mõju ühiskonnas suurendab tõsiseltvõetavaks koostööpartneriks olemine erinevatele osapooltele, kes mõjutavad puuetega inimeste elukvaliteeti Eestis. Lisaks teadmine, et huvikaitse mudel on muutumas, aina enam esindatakse kogu sihtrühma, mitte ainult liikmesorganisatsioonide huve. Seda aitab teha info jagamine lisaks traditsioonilistele võimalustele ka läbi uute kanalite, mille kaudu see jõuab ka nooremate inimesteni. See annab võimaluse kaasa mõelda ja panustada ka neile, kes otseselt organisatsiooni kuuluda ei pruugi.

Millest saad jõudu oma igapäevatöös ja -tegemistes?

HS: Palju jõudu annavadki mulle minu tööd ja tegemised. Töötan viipekeeletõlgina ja armastan oma tööd. Seetõttu ongi üks minu jõu allikaid minu töö, see on pingeline ja võtab palju energiat, aga ma saan siit tagasi palju innustust. Tunne, et mind vajatakse, hoiabki mind aktiivse ja energilisena! Samuti on mul kindel tagala – minu lapsed ja minu elukaaslane. Pingeid maandab ka kõndimine kodulinna Tartu armsatel tänavatel ja Emajõe kallastel ning muidugi tantsimine.

KN: Pean oluliseks head meeskonnatööd, kus ollakse üksteisele toeks nii rõõmus kui ka mures. Kindlasti on väga oluline lähedaste inimeste toetus ja kõikide asjade koos tegemine ning nautimine. Armastan väga looduses liikumist koos lemmikloomadega.

TM: Elu taasiseseisvunud Eestis on selle aja jooksul palju paremaks muutunud. Arvan, et mõnegi muutuse juures on minu panus märgatav olnud. Kõige suurem toetus, mis mind tegevuses hoiab, on minu perekond.

MT: Igapäevases töös annavad jõudu positiivsed inimesed, kelle silmad säravad tehes tööd, mida me teeme. Vabal ajal meeldib mulle vaadata filme ning ragistada ajusid mälumängus.

MH: Olen oma loomult rahutu ja tegutseja hing, mulle annab jõudu raskete küsimuste lahendamine ja eesmärkide saavutamine. Muidugi paneb silmad särama, kui kas või väike komistuskivi on saanud lahenduse, mõni murekoht lahendatud. Innustab tugev ja motiveeritud meeskond, särasilmsed ja targad inimesed minu ümber ning koostöötahe. Muidugi päike ja naer.

HU: Jõudu saan reisimisest, perest, sportimisest ning enese tervisega tegelemisest.

UTJ: Jõudu ja energiat tegutsemiseks annab teadmine, et saan anda oma panuse puuetega inimeste elu paremaks muutmiseks. Olen kindlal veendumusel, et ühenduses peitub jõud.

JR: Üldiselt kaheksa tundi und ja lakkamatu laviin kohustusi, millel otsa ega äärt ei paista olema. Tegelikkuses aga suutmatus näha asju vaid negatiivsest küljest ja püüdlus leida ka kõige õudsemas olukorras midagi positiivset.

KK: Igapäevatöös saan jõudu Ida-Virumaa PIK positiivselt ja sõbralikult tegevmeeskonnalt ning Kojas teenust saavatelt klientidelt, samuti oma perekonnalt ja sõpradelt. Aktiivsena hoiab mind see, et minu töös ei saa tekkida rutiini ning iga uus päev erineb eelmisest. ●

Kohtumine Vabariigi Presidendiga

■ 12. juulil 2018 kohtusid EPIKoja esindajad koosseisus Monika Haukanõmm, Anneli Habicht, Tiit Papp, Mihkel Tõkke, Jakob Rosin ja Tom Rüütel Eesti Vabariigi presidendi Kersti Kaljulaidiga. Kohtumisel tutvustati riigipeale ÜRO puuetega inimeste õiguste konventsiooni täitmise variraportit. Ka president oli EPIKojaga ühel meelel, et kohalikud omavalitsused on kõige olulisem lüli, et oma abivajajaid märgata ja aidata, sest vajalik tugi ei jõua alati õigel ajal ja määral kõige nõrgemateni. Täna jõuab vajalik tugi pigem tugevamateni – nende puudega inimesteni, kes on ise väga võimekad oma õiguste eest võitlema.

Puuetega inimeste esindajad kohtusid peaminister Jüri Ratasega

■ 8. oktoobril 2018 kohtusid Eesti Puuetega Inimeste Koja (EPIKoja) ja Eesti Puuetega Inimeste Fondi (EPIFondi) esindajad peaminister Jüri Ratasega, et juhtida tähelepanu puuetega inimeste esindusorganisatsioonide muredele.

Puuetega inimeste arvu pidev kasv paneb üha suuremaid nõudmisi ja ootusi ka puuetega inimeste esindusorganisatsioonidele, selgitas kohtumisel EPIKoja juhatuse esimees Monika Haukanõmm: „Puuetega inimeste toimetulek Eestis sõltub ebaõiglaselt suurel määral puuetega inimese enda või tema lähedase võimekusest vajaliku abi taotlemisel. Ka EPIKoja 48 liikmesorganisatsiooni ei suuda väheste ressursside tõttu kõiki abivajajaid piisavalt nõustada ja toetada.“ EPIFondi nõukogu esimees Toomas Sepa sõnul on puuetega inimeste esindusorganisatsioonide rahastus püsinud muutumatuna juba aastaid. Elukalliduse pideva tõusu taustal väheneb organisatsioonide esindusvõime puuetega inimeste õiguste kaitsmisel. „Kui näiteks kaob üks puudega inimeste MTÜ, siis on äärmisel keeruline seda asendada või taastada,“ ütles kohtumisel Sepp.

Kohtumisel osalenud Eesti Liikumispuudega Inimeste Liidu, Põhja-Eesti Pimedate Ühingu ja Eesti Kurtide Liidu esindajad tõid lisaks esile mitmeid puudusi sotsiaalteenuste, hariduse, töö ja ligipääsetavuse valdkonnas.

„Suurema abivajadusega inimeste heaolu ei tohi sõltuda nende elukohast ega jääda suhtlemis- või liikumisvõimaluste taha. Näen siinkohal arenguvõimalusi nii riigi ja kohalike omavalitsuste proaktiivsuses kui ka halduskoormuse vähendamises. Soovin tänada kõiki osapooli töise, kuid vajaliku kohtumise eest ning pingutan omalt poolt, et tõstatatud küsimused leiaksid lahenduse ning puuetega inimeste elukvaliteet tõuseks,” ütles peaminister Ratas.

Puuetega inimeste esindajad kinnitasid, et soovivad otsida tänastele probleemidele parimaid lahendusi koostöös riigiga.

Avalikud ehitised peavad olema ligipääsetavad puuetega inimestele

■ Ettevõtlus- ja infotehnoloogiaminister Urve Palo allkirjastas 29. mail määruse “Puudega inimeste erivajadustest tulenevad nõuded ehitisele“, millega kehtestatakse puuetega inimeste erivajadusi arvestades nõuded avalikele ehitisele. Need peavad tagama puuetega inimeste takistusteta liikumise ja ehitise kasutamise ning asjakohase teabe kättesaadavuse.

Ka seni pidi ehitamisega seotud tegevustes igal juhul järgima head tava ja arvestama puuetega inimeste erivajadustega. Kuid nüüdsest on avalikule ehitisele esitatavate ligipääsetavuse, kasutamise ja ohutuse nõuete ajakohastatud ja täpsustatud kujul kehtestamine tingitud vajadusest tagada igale inimesele võrdseid võimalusi pakkuv, väärikas ja iseseisev toimetulek.

Määruse eelnõu ettevalmistamisel on ennekõike lähtutud nende isikute ja huvigruppide arvamusest ja ettepanekutest, kelle jaoks sellised abinõud on igapäevaselt vajalikud.

Määruse koostamisele panustasid MTÜ Ligipääsetavuse Foorum juhatuse liikmed, Ligipääsetavuse nõukogu liikmed ning Eesti Puuetega Inimeste Koda koos oma liikmesorganisatsioonidega (Eesti Pimedate Liit, Eesti Vaegkuuljate Liit ning Eesti Liikumispuudega Inimeste Liit).

Lisaks määruses loetletud ehitistele saab kohalik omavalitsus määratleda ehitised, millele kohaldatakse ligipääsetavuse nõudeid.

EPIFondi juhataja Eero Kiipli.

Epifondi juht EERO KIIPLI:

„Peame julgemalt noori kaasama, et ka tulevikus pildil püsida.“

„Mis päev see küll täna on,“ torisen omaette enne intervjuu algust, avastanud, et diktofon jäi koju.
„Mismõttes? Ikka hea päev!“ pakatab mu vestluspartner positiivsusest.
Eero Kiipli on esimest aastat Eesti Puuetega Inimeste Fondi juhataja, kel südamel erivajadustega inimeste säravad ideed ja põletavad vajadused.

TEKST: **Maarja-Liis Mölder,** ajakirja Sinuga kaasautor FOTOD: **Erakogu, Envato Elements**

Mis Sind siia ametisse tõmbas?

Võib öelda, et hariduslik taust ja eelnev kogemus. Olen omandanud noorsoo- ja sotsiaaltöö eriala ning magistrikraadi organisatsioonikäitumises. Varem toimetasingi valdavalt noorsootöövallas, nt SA Õpilasmalevas, aga ka Nõmme Vaba Aja Keskuses eakate päevakeskuse juures. Minu karjääri jääb muuhulgas selline lustlik ettevõtmine nagu Kultuuripealinna raames korraldatud Teatetants – üle-eestiline üritus, mille käigus läbiti tantsides üle 1000 km Eestimaa maanteid ja selles osales umbes 6200 rahvatantsija.

Epifondist ma enne palju ei teadnud, aga otsustasin kandideerida ja osutusingi valituks.

Kuidas uutes kingades kõndimine on sujunud?

Põnevalt! Eelmine juht on olnud toeks ja abiks. Näidanud, kuidas süsteemid toimivad ja mis seni tehtud on. Arvan, et on sujunud päris ladusalt, siiamaani selliseid ootamatuid ohhoo-hetki ei ole ette tulnud.

See-eest uute asjade õppimist ning tööd ja toimetamist on olnud kõvasti.

Millega Epifond täna täpselt tegeleb?

Varem tegeles fond üksnes organisatsioonidele tegevustoetuste jagamisega, et nt Eesti Liikumispuuetega Inimeste Liit või Eesti Pimedate Liit saaksid funktsioneerida, korraldada üritusi ja nii edasi. Sellest aastast oleme võtnud suunaks toetada ka selliseid mõtteid ja ideid, mis ei eelda võrgustikku kuulumist.

Praegu on meil käsil kaks toetusprojekti. Esiteks Eesti Pimedate Liiduga koostöös valmiv pimedate noodikirja aabits. Teiseks Eesti Tegevusterapeutide Liiduga koos valminud klipid, mis õpetavad, kuidas toimetada lapsega, kes vajab natuke rohkem erihoolt. Väga lihtsad nipid, kuidas õpetada nt paeltesidumist või parandada käekirja. Julgustavad lapsevanemaid oma lapsega tegelema.

Põletavate vajaduste osas aitame siis, kui inimesel on mingi selline mure, millele ta ei saa lahendust sotsiaalkaitsesüsteemist, see tähendab, et kohalik omavalitsus või Sotsiaalkindlustusamet ei suuda tema probleemi lahendada. Selliseid projekte meil hetkel töös ei ole.

> **“ Ootan, et ühiskonnas nähtaks ka puudega inimesi rohkem panustajatena. Kevadel plaanime rahvusvahelist noortevahetust Kihnus.**

See on ju hea. Kas võib siis öelda, et riik saab oma ülesannetega hästi hakkama?

Ma arvan, et seda öelda oleks väga suur liialdus, sest inimestel on muresid ikkagi palju. Lihtsalt Epifondis me peame vaatama, et kui näiteks inimene pöördub meie poole abivahendi vajadusega, siis mis põhjusel KOV või Sotsiaalkindlustusamet seda ei kata ja kas põhjus või ka vajadus on määrav. Me ei saa toetada inimeste elustiili, aga kui millegi tarvidus on tõesti otsustavalt tähtis, siis tahaks õla alla panna küll. Selleks alustame kampaaniat, et koguda annetusi.

Mis laadi väljakutsetega fondil tuleb rinda pista?

Hiljuti kohtusime sotsiaalkaitseminister Kaia Iva ja peaminister Jüri Ratasega. Kõik selleks, et aktiivselt selgitada murekohti ja viia need inimesteni, kellel on hoovad laiemate ja püsivamate lahenduste leidmiseks.

Millised kitsaskohad jutuks tulid?

Fondi poolt tõstatasime teema, et riigipoolne rahastus on olnud läbi mitme aasta muutumatu, aga elukallidus on tõusnud. See tingib, et organisatsioonidel on võimalik teha vähem programme nt noortele. Noorte kaasatus on nõrk ja selle tõttu toimub organisatsioonides vananemine.

Sellega seoses jääb nõrgemaks ka esindussuutlikkus ja probleemid ei jõua enam tagasi riigile. See on suur probleem, mida näeme järgneva 3–4 aasta jooksul süvenevat. Juhtisimegi peaministri tähelepanu sellele, et midagi tuleb ette võtta.

Samuti tõi Epikoda välja ÜRO variraportist ilmnenud probleemid, nt et e-riik ei jõua puuetega inimesteni, sest sotsiaalteenused ei ole tihtipeale omavahel sidustatud. See tähendab, et Sotsiaalkindlustusameti paberiga peab inimene jooksma kohalikku omavalitsusse ja nii edasi, kuigi need andmed on elektrooniliselt olemas, aga ei ühildu.

Jutupunktiks oli ka see, et abi saavad tugevamad puuetega inimesed. Nõrgemateni ei pruugita jõudagi.

> “ Peaminister lubas päris mitme teemaga konkreetselt edasi tegeleda.

Kuulmispuuetega Inimeste Liidu juhataja tõi välja viipekeeletõlkide probleemi, õppesuuna kadumise. Janne Järva Põhja-Eesti Pimedate Ühingust rääkis teenuste kättesaadavusest ja ühingu maja kurvast saatusest.

Tom Rüütel Eesti Liikumispuuetega Inimeste Liidust osutas isikliku abistaja kitsaskohale. Tegelikult see teenus ei ole ikkagi inimestele puhtalt rahaliste piiride tõttu kättesaadav.

Peaminister lubas päris mitme teemaga konkreetselt edasi tegeleda.

Miks siis ikkagi noorte kaasatus neis organisatsioonides kahaneb?

Üks põhjus on kindlasti ühiskonna muutumine – sul on võimalik Google’ist info kätte saada ja selleks ei pea enam käima koosolekutel. Teisalt, nendesamade kiirete muutuste tõttu on väga kerge ka mingid asjad lihtsalt tähelepanuta jätta, aga kui 2–3 aasta pärast on vaja häält teha, siis ei tohi organisatsioonid olla laiali lagunenud, seda ei saa lasta juhtuda.

Selleks, et noori kaasata, on vaja intensiivseid programme, mis oleksid atraktiivsed, aitaksid noored kodust välja tuua ning annaks neile jõudu ja julgust. Selleks omakorda on vaja initsiatiivi ja natuke ka raha.

Kas mingid mõtted juba liiguvad, kuidas noorteni paremini jõuda?

Puuetega Inimeste Koda on käivitanud idee, et korraldada järgmisel kevadel rahvusvaheline noortevahetus, mis annaks organiseerimiskogemusi ja tooks kokku initsiatiivikaid inimesi. Oodatud on 16–30-aastased noored ning osalevad maad on Eesti, Holland, Hispaania, Itaalia.

Oh kui vinge!

On tõesti äge idee! Plaanime selle teha Kihnus. Teema osas pakkus üks meie pundis olnud nägemispuudega noormees välja märksõna „maskid“. Sealt hakkas fantaasia lendama – kuidas maskid toimivad, miks me neid kanname ja kes seal taga tegelikult peituvad? Üheltpoolt tõesti tahaks seda kriitilist massi kokku tuua, teisalt ka see, et oleks lihtsalt tore! Kogu aeg ei pea mingit asja ajama, lõbutseda on sama tähtis.

Esitasime projekti Erasmus+ programmi alt „Euroopa noored“ ja ootame nüüd rahastusotsust. Minul oli õnn olla meeskonnas, kes selle projekti kokku kirjutas.

See algatus näitab põhimõtteliselt ka fondi suunda. Me leiame, et noorte programme peaks olema rohkem, organisatsioonid peaksid võtma kaasamisel julgema ja aktiivsema positsiooni.

Millised ootused Sul veel neile võrgustikele on?

Fondi seisukohast on oluline tuua välja inimesed, kellel pole ainult vajadused, vaid kes tahavad ka ise jagada, leides, et neil on midagi, mis võiks ühiskonda rikastada. Tuleb võtta hoiak, et teen ära selle, mis minust oleneb. Kui see ka teisi aitab, on eriti hästi.

Minu suur ootus ongi, et ühiskond näeks puudega inimesi samamoodi panustajatena. Just loomingulised valdkonnad pakuvad neile eneseteostuseks rohkelt võimalusi. See on suur väärtus, mida peaks hindama. Võtame kasvõi jõulukingid – miks me peame ostma mingit Hiinas treitud nodi, kui siin kohapeal on väga vahvaid tegijaid, näiteks Juks. Samas, see kinkide teema suunab inimesed võib-olla liiga kitsalt mõtlema, ma pean silmas ka nt kirjutamist või maalimist. Aga tuleb luua keskkondi, kus inimeste anded saaksid avalduda. Aga selle kõige juures peaks riigi toetus olema vähemalt poole suurem.

Millist rolli näed täna ja tulevikus puuetega inimeste esindusorganisatsioonidel?

Suurt rolli, sest kurbusega peab tõdema, et puudega inimeste arv ühiskonnas on kasvav. Võtame kasvõi autismi, selle diagnoosimine on üle maailma kasvutrendis. See tähendab, et inimesi, kes vajavad eestkostet, tuleb juurde. Roll peaks olema tugevam ja selge. ●

Ravikindlustussüsteem

Ravikindlustuse katvus on olnud aastaid Eesti sotsiaalkaitse murekoht. Rahvusvaheliste hinnangute järgi kuulume kindlustuskaitse poolest Euroopa Liidu ja OECD madalaimasse kolmandikku. Siiani on puudunud selge arusaam, kellel ja mis põhjustel Eestis tegelikult ravikindlustuskaitse puudub. Miks kukutakse tervisekaitsesüsteemist välja ning kuidas tagada kindlustus võimalikult paljudele inimestele, seda analüüsis Mõttekoda Praxis uuringus „Ravikindlustus valitutele või ravikaitse kõigile – kuidas täita lüngad ravikindlustuses?“.

TEKST: **Kaupo Koppel,** Mõttekoja Praxis analüütik FOTO: **Shutterstock**

Uuringust selgub, et igal 11. inimesel ei olnud möödunud aastal püsivat ravikindlustust. Seega on Eestis kuni 120 000 inimest, kelle ravikindlustus on katkendlik või puudub üldse.

Miks ei ole nii paljudel inimestel ravikindlustust? Põhjused peituvad nii tööturul kui ka sotsiaalsüsteemis endas. Eesti ravikindlustuse süsteem disainiti algselt tööealisele elanikkonnale mõeldes, tuginedes inimeste korrapärasele ja piisavalt tasustatud töötamisele. Teisisõnu eeldati kindlustuse saamiseks täisajaga hõivet ühe tööandja juures. Kindlustatutega võrdsustati suuremate rühmadena lapsed, pensionärid, töövõimetud, rasedad ja täisajaga õppijaid.

Aastate jooksul on tegelikkus muutunud, aga ligi 30 aastat tagasi loodud süsteem pole sellega kohanenud. Kui võimalused töötamiseks ja õppimiseks on mitmekesistunud, siis süsteem on muutunud vaid reaktiivselt või pole seda üldse teinud. Ravikindlustuse korraldus ei arvesta piisavalt mittetraditsiooniliste töövormide või -korraldusega, samuti eripäradega õppimises. Inimesele tähendab see, et kui elu süsteemi loogikast kõrvale kaldub, nõrgeneb ka sotsiaalne kaitse.

Näiteks ei ole töövõtulepinguga töötavad inimesed enne sotsiaalmaksu tasumist ravikindlustusega kaetud. Samamoodi ei ole suvel ravikindlustust inimesel, kes talvel teeb suure tasu eest hooajatööd. Või platvormtööline, kuna seadus ei tunnista uusi töövorme klassikalise tööna. Ravikindlustust ei ole ka üliõpilasel, kes soovib akadeemilist puhkust mittetervislikel põhjustel, nagu ei ole kaetud ka esimese aasta tudeng, kes vahetab õppekava. Või ema, kes ei naase tööle kohe pärast lapse kolmandat sünnipäeva. Või …

48 erinevat võimalust ravikindlustust saada

Senini on katvuse probleeme lahendatud reaktiivselt, luues, kõrvaldades ja taasluues üha uusi kindlustusliike – tänaseks on lausa 48 erinevat võimalust ravikindlustust saada.

Tänase süsteemi jätkuv peenhäälestamine aitaks suurendada kindlustatute arvu marginaalselt. Kindlustuskaitse aluseid on palju, need on kohati ebaselged ning neid on riigil

48.

erinevat võimalust on ravikindlustuse saamiseks, samas igal 11. inimesel ei olnud möödunud aastal püsivat ravikindlustust.

VAJAB muutusi

keeruline hallata ja elanikel teada. Praegust korraldust ei ole mõistlik teha veelgi spetsiifilisemaks, vaadata tuleks põhimõtteliste muudatuste poole, mis teeksid süsteemi lihtsamaks ja mõistetavaks.

Kolm lahendust tänase süsteemi muutmiseks

Praxise uuringus toome välja kolm lahendust ravikindlustussüsteemi muutmiseks. Et toetada inimesi, kes töötavad mittetraditsioonilisel viisil või saavad tulu ebaregulaarselt, on süsteemis võimalik muuta sotsiaalmaksu sissemakse aluseid. Kui praegu arvestatakse ravikindlustuse kehtimiseks sotsiaalmaksu tasumist möödunud kalendrikuul, siis poliitikamuutuse järgselt pikeneks see 12 kuule. Teisisõnu, kui inimese eest ei ole viimasel kuul tasutud miinimummääras sotsiaalmaksu, siis vaadatakse tema sotsiaalmaksu laekumisi viimase aasta jooksul. See lahendaks olukorra, kus inimesi, kelle eest makstakse aasta vältel identses summas sotsiaalmaksu, koheldakse ravikindlustuse andmisel teistest erinevalt, kuna nad on hõivatud erinevas vormis või ei saa töist tulu regulaarselt. Olgu nendeks loovisikud, vabakutselised, piiratud töövõimega inimesed või hooajatöölised. See muudatus puudutaks ligikaudu 4000 inimest.

Ravikindlustuse puudumise põhjus on sageli ka teadmatus kindlustuse saamise või katkemise tingimustest. Nii riigile kui ka kodanikule on tegelikult ette teada mitmed tähtajad, mil kindlustuskaitse katkeb. Näiteks ajateenistuse lõppemine, 19-aastaseks saamine või lapsevanemal tema lapse kolmas sünnipäev. Just väikelaste vanemad moodustavad ravikindlustamatute hulgas märgatava rühma – perioodil 2007–2017 oli ligi 20 000 juhtu, kus lapsevanem kaotas lapse 3-aastaseks saamise järel kindlustuskaitse.

Poliitikamuudatus on võimalik disainida kaheosalisena

Kui eeldada, et ravikindlustus katkeb teadmatusest, võib muutuse sisuks olla personaalne teavitus – Haigekassa võtab inimesega tähtaja saabudes või enne seda SMSi, kirja või telefoni teel ühendust ning teavitab lapsevanemat kindlustuse katkemisest ja ravikindlustuse jätkamise võimalustest. Et sageli ainuüksi teadlikkuse tõstmisest ei piisa, on soovitatav luua ka tugisüsteem, kuhu lisaks Haigekassale on kaasatud ka Sotsiaalkindlustusamet ja Töötukassa. Nii saaks koostöös vanemaga teha tööle siirdumise või naasmise plaane ning pakkuda lähtuvalt lapsevanema vajadustest ja eelistustest tööturuteenuseid.

Näiteks on nii tööle naasmise kui ka uue töö leidmise soovi korral võimalik pakkuda vahendajarolli tööandjaga läbi rääkimisel, aidata lihvida ja omandada uusi oskuseid või võimaldada osalust tugigruppides. Oluline on, et teenuseid pakutaks põhimõttel, kus teenuse vajaja saab tarvilikku abi ilma keeruliste ümbersuunamisprotseduurideta.

Eelnevad soovitused adresseerivad suuremaid kindlustuseta inimeste alarühmi, ent võimaldavad laiendada ravikindlustuse katvust potentsiaalselt kuni 1%. Teisisõnu ei ole nende poliitikamuutustega võimalik probleemi ulatuslik lahendamine. Seda pakuks sarnaselt mitmekümnele OECD riigile universaalsele ravikaitsele üleminek, kus kindlustus antakse kõigile residentidele. Tegu oleks põhimõttelise muutusega tervisesüsteemis – riiklikule tervishoiuteenusele ligipääsuks ei pea inimesed tegema sissemakseid, vaid õigus ligipääsule kaasneks residentsusega. Üleminekuga peab kaasnema tervishoiu rahastamise põhimõtete muutus. Kui praeguses ravikindlustuse mudelis toimub rahastamine peamiselt sotsiaalmaksust, siis ravikaitse mudelis on tervishoiu rahastus korraldatud otse riigieelarvest, sarnaselt näiteks haridusele ja korrakaitsele.

Kättesaadav ja jätkusuutlik

Uuringud näitavad, et universaalsema katvusega tervisesüsteemid vähendavad terviseprobleemide mõju sissetulekutele, on seotud paremate rahvastiku tervisenäitajatega ja võivad parandada ka tööturu paindlikkust, julgustades tänaseid palgatöötajaid endale ise tööandjaks olema. Samas suureneksid Praxise arvutuste kohaselt Haigekassa kulud esimestel aastatel 6% ja edaspidi 4% aastas.

Üleminek universaalsele kaitsele ei saa toimuda homme ega järgmiste valimiste ajal, kuid analüüsid ja ühiskondlik arutelu sinna jõudmise viisist ning kiirusest on meile jõukohased täna. Rahvatervise seisukohalt on universaalne ravikaitse riiklikult mõistlik siht tervishoiu korralduseks, ent valik peab käima koos teadmisega, et see on ka kättesaadav ja jätkusuutlik. Ainult siis tekib toimiv tervisekaitse. Ravikaitse ei täida oma eesmärki, kui ta võimendab ravijärjekordi ning kui tervishoiu rahastus ei laiene.

Kasutatud materjalid

1. **OECD.** "Health at a Glance 2017. OECD Indicators.". Paris: OECD : s.n., 2017. http://dx.doi.org/10.1787/health_glance-2017-en..
2. **Koppel, Piirits, Masso, et al.** Ravikindlustus valitutele või ravikaitse kõigile — kuidas täita lüngad Eesti ravikindlustuses? Tallinn : Poliitikauuringute Keskus Praxis, 2018. ISBN 978-9949-507-98-6.
3. **Gelormino, et al.** he Effects of Health Care Reforms on Health Inequalities: A Review and Analysis of the European Evidence Base. 2011.
4. **Pearson, Mark, Colombo, Francesca ja James, Chris.** Universal Health Coverage and Health Outcomes. Paris : s.n., 2016.

Sammuke tulevikku -

Kui siinkirjutaja geeniteadlastega kohtumiseks Tartusse sõitis, ei osanud ta ette kujutada, et eksib instituudis ära justkui koolilaps esimesel septembril oma klassi ust otsides. Tänavalt vaadates tagasihoidlike mõõtmetega fassaadi taga peitub hiiglaslik hoonetekompleks, milles orienteerumisel polnud erilist abi ka võõrsõnadega viitadest.

TEKST: **Kristi Kallaste,** ajakirja Sinuga kaasautor FOTO: **Kristi Kallaste, Shutterstock**

Nii muutus geneetikakompleksis seiklemine planeerimatuks, aga omaette põnevaks ekskursiooniks. Paljud laborite uksed olid avatud, valgetes kitlites teadlased saalisid neist sisse-välja, pidamata paljuks äraeksinud filoloogile teed juhatada. Õhkkond oli töine ja asjalik. Otsinguid saatis edu – leidsin end geenivaramu juhi professor Andres Metspalu kabinetist ning edasi vestlesime professor Metspalu ning teabejuht Annely Allikuga geenidoonorlusest.

Geenivaramu ajaloost

Annely Alliku sõnul sündis geenivaramu mõte 1999. aastal. Eesti presidendiks oli tollal Lennart Meri, peaministriks Mart Laar. Otsiti Eesti Nokiat, mis teeks Eesti maailmas tuntuks. Professor Metspalu käis välja mõtte luua populatsioonipõhine biopank ning Mart Laar leidis, et tegemist on piisavalt hullumeelse plaaniga, mis vääriks teostamist. Valitsus eraldas 1 000 000 Eesti krooni ning hakatuseks kaasati hulgaliselt tippspetsialiste ja eksperte, kelle abiga loodi Eesti inimgeeni uuringute seadus. Seadus sai väga hea – ettevaatav, kehtib tänase päevani ja reguleerib kõiki geenivaramu tegevusi. See sätestab täpselt, millised on geenidoonori õigused ning kes tohib millistel tingimustel andmeid kasutada.

Rääkides inimestest, kes esimese lainega liitusid – aastal 2000 loodi vastav seadus ja tollal, mil olime veel SA Eesti Geenivaramu, koguti esimesed 10 000 geenidoonorit. Ehitati üles infrastruktuur ja koolitati arstid. Aga kuna rahastus tuli riskikapitalistidelt – osa eestlastelt, osa Ameerika investoritelt – siis ühel hetkel nendepoolne investeerimine lõppes. Kuid andmekogu peab eksisteerima ajatult ja see kuulub Eesti riigile, ehk siis, sotsiaalministeerium vastutab selle eest, et meie andmed oleksid igal juhul hoitud n-ö elupäevade lõpuni.

Vahepeal andmekogumine materiaalsete vahendite puudumisel küll peatus. Õnneks otsustas valitsus 2007. aastal, et „heal asjal ei saa lasta raisku minna". Nii liideti geenivaramu Tartu ülikooliga. Nüüd oleme Tartu ülikooli teadus- ja arendusasutus.

Aastatel 2007–2011 koguti veel täiendavalt 40 000 geenidoonori andmed. Perioodil 2012–2017 uusi geenidoonoreid vastu ei võetud, vaid keskenduti puhtalt uuringutele.

Kuidas esialgne puhas teadus inimeste tarbeks tööle pandi

Aastal 2013 tuli professor Metspalul taas idee.

Esimese lainega liitunud doonoreid kutsuti üles panustama vaid teaduse arengusse, neile ei saanud lubada geenianalüüsi või muid asju, mida valitsus praegu rahastab. Siiski tekkisid ka neile esimestele geenikaardid – üks teadlastest kirjutas teadusprojekti, millele ta sai rahastuse. Et uurida inimese geeniandmeid, on vaja inimeste geenijärjestus üles kirjutada. Geenikaart ongi see koht, kuhu on kirja pandud inimese genoomijärjestus. Kuna inimese geenid elu jooksul ei muutu, siis kui see kaart on kord juba koostatud, saab seda kasutada erinevates uuringutes ja tulevikus uute teadmiste valguses uuesti testida.

Sellest lähtuvalt tekkiski professor Metspalul visioon, kuidas saaks teadusuuringute käigust tekkinud geenikaarte kasutada inimeste endi hüvanguks. Ehkki uuringuid tehakse anonüümselt, saab koodi järgi inimese üles leida ja vaadata, mida mingi seik sellele inimesele reaalselt tähendab.

Kui geenikaarte oli juba tekkinud piisav hulk, käivitati koostöös vähikliinikuga ja kardioloogidega kaks teadusprojekti. Nende kahe projekti käigus tõestati, et andmebaasis on olemas inimesed, kellel on näiteks rinnavähi suhtes ülikõrge risk. Mis tähendab, et nad peaksid minema arsti juurde kontrolli, et saada võimalikule haigusele piisavalt vara jälile. Oma riskidest teadlik olles on võimalik areneva haiguse ennetamiseks midagi ette võtta.

2015. aastal hakati tagasi kutsuma doonoreid, kelle osas geenikaart näitas nende populatsiooni keskmisest oluliselt suuremat riski. Neilt võeti kontrolliks uus vereproov. Kõik kordusproovid kinnitasid kahtlusi. Nad viidi kohe kokku meditsiinigeneetikuga ning koostöös vähikliiniku peaarsti dr Padrikuga hakati otsima võimalusi riski vähendamiseks.

Geenidoonorlus on turvaline ja konfidentsiaalne

Alates hetkest, mil inimene hakkab geenidoonoriks, annab ta kaks asja: oma vere ning oma isikuandmed ehk isikukoodi ja nime. Esimesest hetkest peale on inimese isik geeniandmetest eraldatud: need on kodeeritud. Teaduses on võimalik kasutada vaid anonümiseeritud andmeid; 16-ko-

– geenidoonorluse projekt

halised koodid võimaldavad lõpuks konkreetse inimese nende konkreetsete andmetega kokku viia. Teeme seda siis, kui inimene küsib enda kohta tagasisidet. Suurte geeniuuringute käigus me ei vaata kunagi, kellele üks või teine kaart kuulub. Samamoodi ei saa teadlased andmekogule kunagi otse ligipääsu, vaid selleks tehakse turvaline väljavõte anonümiseeritud andmetest. On võimalik esitada taotlus Tartu ülikooli eetikakomiteele ja Tartu ülikooli teaduskomiteele, kes vaatavad selle läbi. Näiteks võib kirjutada avaldusele: „Tahan uurida südamehaiguste ja suitsetamise vahelisi seoseid ja vajan selleks 1000 inimese andmeid, kellest osa on suitsetajad ja osa mitte." Sellest lähtuvalt saavad teadlased uurida, millised on seosed inimeste eluviiside vahel, kas nende geenid mängivad kuidagi mingit rolli, ning küsijale teavet anda.

Sellised teadusuuringud on pikaajalised, aga tänu sellele, et Eestis loodi biopank 20 aastat tagasi, on olnud võimalik teha siin teadust ning arendada koostööd väga mainekate ülikoolidega üle maailma.

Geenivaramu looja, professor Andres Metspalu.

Vaade Tartu ülikooli OMICUMi majale Riia tänavalt.

Keegi ei sunni oma riske teadma

„Inimesel on õigus oma terviseriskidest teada ja ka mitte teada, seadus keelab siin kedagi survestada," rõhutab Annely Allik. Umbes 20% inimestest ei soovi riske teada ja meil pole automaatselt õigust ega kohustust talle seda öelda. Juba seegi, kui teadlased vihjavad inimesele, et nad on tema geenides midagi huvipakkuvat leidnud, on informatsiooni jagamine, mida eetikakomitee ei luba.

„Oleme pool aastat pärast visiiti küsinud inimestelt rahulolu tagasisidet selles suhtes, et me neid leidudest teavitamiseks tagasi kutsusime. Instituudis töötab isegi teadlane, kes uurib nimelt seda, kuidas geeniinfo teadasaamine inimest mõjutab. Meeles peab pidama, et kokkuvõttes saavad geneetikud rääkida ikkagi ainuüksi riskidest, mitte aga sellest, et haigus reaalselt olemas oleks. Ka ülikõrge riskiga inimene võib oma elu ära elada ilma, et ta üldse haigestuks. Ent siiski võib inimene oma riskidest teada saades sattuda ärevusse ning lõpuks langeda lausa masendusse. Kui inimene tagasi kutsutakse, siis antakse talle ju enamasti alati nimelt negatiivset infot ja ta peab selle teadmisega nüüdsest toime tulema.

Siiski näitas tagasiside, et inimesed tahtsid olla oma riskidest teadlikud. Mitte keegi ei väitnud end geenidoonoriks olemist kahetsevat. See andis geneetikutele lootust edasi liikuda."

Rahva huvi on suur

2017. aastal alustas instituut projektiga, milles avalikkusele teatati, et kõik, kes kunagi on geenidoonorid olnud, võivad huvi korral tulla geenivaramusse ja saada enda kohta infot. Seadus ütleb, et seda teavet ei tohi inimesele niisama pihku anda, vaid visiit peab toimuma geeninõustaja osalusel. „Paraku," mainis Annely Allik, „on instituudis selles valdkonnas praegu tööl ainult üks meditsiinigeneetik, kes tegelikult peaks töötama vanemteadurina ja juhendama doktorante. Selle aastaga oleme jõudnud nõustada laias laastus 1000 inimest, ent järjekorras on ootajaid tublisti üle 1000. Nii palju, kui vabu aegu välja pandi, täitusid need kõik kiirelt kuni järgmise aastani. Töö käib kahe kabinetiga – üks vastuvõtuvõimalus on ka Tallinnas. Olles suutnud ühe aastaga vastu võtta 1000 inimest, on ainuüksi käesoleva aasta septembris jõudnud portaali avalduse esitada samuti juba 1000 inimest.

Samas on geenivaramu peamiselt siiski teadusasutus. See ei peaks olema koht, kus inimesed seisavad koridoris pikas järjekorras, oodates oma meditsiinilist infot. Mõistlikum on saata see info perearstidele, kes inimest teavitavad."

Kodulehel www.geenivaramu.ee leiab doonoritele antava näidisraporti, samuti on seal lahti seletatud doonoriks soovijale ja tagasiside ootajale vajalikud asjad.

Laborant Eva Mekk võtab vastu saabuvaid vereproove.

Annely Alliku sõnul on valitud selline tee, et inimest ei hakata infomüraga koormama: mõttetu oleks anda infot, millega pole midagi peale hakata. „Me ei ütle 20-aastasele, et tal on kaks geenivarianti, mis võiksid viidata, et tulevikus võib ta saada Alzheimeri tõve – tegemist on eakate haigusega, millele pealegi pole hetkel mingit ravi, ning ka eluviisidega seda teadaolevalt kuidagi muuta ega mõjutada ei saa. Pealegi on selleks ajaks, kui tema 80-aastaseks saab, võib-olla juba ravi leitud. Ütleme ikka seda, mis võimaldab sekkumist."

Professor Metspalu jätkab: „Rääkides sagedamini esinevate haiguste pärilikust riskist, siis näiteks teise tüübi diabeedi puhul on geneetiline risk olemas. Me saame inimesele näidata, et sinu geneetiline risk on selles osas tõesti väga kõrge. Aga poole koguriskist moodustab elustiil, eriti kehakaal, suitsetamine ja muud sellised asjad, mille osas inimene saab midagi omalt poolt ette võtta. Alates kuuekümnendast eluaastast risk tõuseb ja kui olen selleks ajaks oma kehakaalu juba käest ära lasknud ning 30 kg raskem kui võiks ja mul on teatud elustiil välja kujunenud, siis seda on raske muuta. Aga poole nooremale inimesele, kes on veel heas vormis, saame küll öelda: „Jätka samas vaimus! Ole väga tähelepanelik, et sa kaalus juurde ei võtaks ega suitsetaks, sest need riskid mängivad sinu puhul tunduvalt suuremat rolli, kuna sinu geneetiline taust on selline. Sina pead iga lisanduva 5–10 kilo suhtes olema tähelepanelikum kui su sõbrad, sest sellega mõjutad sa otseselt oma koguriski." See on üks viise, kuidas geneetika aitab inimestel oma tervise eest paremini hoolt kanda ja saavutada seda, et nad püsiksid kauem terved ka vanemas eas.

Siis on meil ka infarktiennetus, ka laktoositalumatuse teema. Samuti tegeleme silmahaigustega. Eriti vanemaealistel inimestel võib tekkida silma rohekae – see on ohtlik haigus, mille tagajärjel inimene jääb pimedaks. Ent lahendus on tegelikult lihtne – kui inimene saab teada, et tal on selleks tõveks geneetiline soodumus, saab ta minna kas või kodulähedasse prillipoodi ning paluda mõõta oma silma siserõhku. See on lihtne iga-aastane protseduur, mille tarbeks ei pea eraldi silmaarsti juurde minemagi. Ja kui rõhk on tõusnud, siis tuleb iga päev tilgutada silma spetsiaalset vedelikku. Nii saab rohekae teket vältida. Aga alates esimeste haigustunnuste ilmnemise hetkest seda tagasi pöörata enam ei ole võimalik."

Mida kujutab endast farmakogeneetika?

Farmakogeneetika on Annely Alliku sõnul väga oluline valdkond – huvi on suur ja tagasiside eriti positiivne. See valdkond käsitleb ravimite toimeainete sobivust inimese geneetilise profiiliga. Põhimõtteliselt on teada väga palju ravimeid, mille puhul tuleks arvestada inimese geenipilti. Geenipilt näitab, kui kiiresti või aeglaselt selle inimese organism ravimit lagundab. Vastavalt sellele peaks määrama näiteks kaks korda suurema või hoopiski kaks korda väiksema doosi või on parem seda ravimit üldse mitte anda. Näiteks tuleb meie juurde geenidoonoriks olnud inimene, kes oli kirjutanud doonori küsimustikus, et ta on võtnud kolm aastat ühte antidepressanti. Paraku näitab tema geneetiline profiil selgelt ära, et see ravim ei avalda tema puhul kas üldse toimet või, mis veelgi halvem, tekitab tõsiste kõrvalmõjude läbi vaid kahju. „Me loodame jõuda sinnamaale, kus inimene ise ei pea, paber näpus, arstide vahet käima, vaid farmakogeneetiline info on tema perearsti käes arvutis ja too saab sealt vaadata, kas tohib sellele inimesele niisuguse toimeainega rohtu välja kirjutada," avaldab Annely Allik tulevikuplaane.

„Püüdleme sinna, et kui inimesel on geenianalüüs tehtud, siis on olemas IT-lahendused, mis automaatselt raporteid genereerivad ja enne, kui perearst patsiendile mõne ravimi toimeaine välja kirjutab, toksib ta selle arvutisse ning süsteem annab kohe ekraanile ette kas hoiatuse, rohelise tule või punase tule koos hüüumärgiga – viimane tähendab, et seda ravimit ei tohi too isik tarvitada mitte mingil juhul."

Geeniproovi andmine on lihtne

Projektiga alustati eelmisel aastal ja see oli aluseks valitsuse otsusele viia geenidoonorlus massidesse. 2018. aastal

saavad võimaluse liituda 100 000 inimest. Süsteem on tehtud doonorile võimalikult lihtsaks. Põhimõtteliselt on vaja vaid kahte asja: vereproovi ning nõusolekut. Viimast on kõige lihtsam teha leheküljel www.geenidoonor.ee. Seal tuleb klikkida „Hakkan geenidoonoriks", sisse logida saab kas ID-kaardi või mobiil-IDga, et anda oma digitaalne nõusolek. Kuna osale inimestest valmistab digiallkirjastamine erinevatel põhjustel raskusi, sai nüüd septembri keskpaigast käivitatud ka paberil nõusoleku andmise vorm.

Oma geeniproovi saab anda paljudes paikades. Arvutist on väga mugav võtta need lahti, klõpsates soovitud kohale Eestimaa kaardil. Näiteks, vajutades Tartu peale, võib valida üheksa koha vahel, kus võetakse vastu inimese geeniproov. Verd anda saab kodulähedases apteegis või kaubanduskeskuses, inimene ei pea enam selleks kliinikusse sõitma. Protseduur võtab aega ainult kaks minutit ja vere kogus on kõigest 6 milliliitrit.

Kas on vaja hulgaliselt tausta-andmeid?

„Kui vanasti proove kogusime, siis pidid inimesed istuma kaks tundi kabinetis, vastates küsimustele nagu: „Kas ma eelistan kartulit või riisi?", „Kas ma olen hommikuse unega?", „Kas ma teen sporti?" räägib Annely Allik muiates. „Uue kava järgi peaks me niisugused andmed saama kätte tervise infosüsteemidest. Aga kuna praegu need süsteemid veel kuigi ideaalselt ei tööta, oleme palunud inimestel küsimustiku täita. Küsimustik asub veebikeskkonnas ja sisselogimine toimub ID-kaardiga. Tegemist on vabatahtliku küsimustikuga, aga oleks soovitav seda siiski täita, kuna see kergendab meie tööd."

Kas ja miks võiksid puuetega inimesed kaaluda geenidoonoriks hakkamist?

Professor Metspalu: „Üldiselt on meil puuetega inimesed juba läbi uuritud. Kui lapsel avastatakse mõni puue, siis võetakse talt igal juhul vereproove, mille alusel tehakse ka geeniuuringud."

Annely Allik lisab: „Geenidoonoriks on oodatud kõik inimesed, siin ei ole vastunäidustusi. Ainuke tingimus on, et inimene peab olema täisealine, lapsi me ei võta. Kõige vanem geenidoonor on meil 104-aastane."

„Näiteks kuulmispuudega on nõnda," jätkab Andres Metspalu, „et kuna kuulmisega on seotud hästi palju geene, siis puude olemasoluks on vaja, et emal ja isal oleks just sama geen. Aga meil on olnud juhuseid, kus mõlemal vanemal on küll olemas kuulmispuuet kandev geen, aga laps ikkagi kuuleb. Aga ka puuetega inimesed põevad südame veresoonkonna haigusi, neil võiks hinnata infarkti põhjustajaid, rinnavähi ja diabeedi eelsoodumust täpselt samamoodi nagu teistelgi."

Puude puhul kardetakse sageli selle oma lastele pärandumist. Kas näiteks laps võib tulla ja oma vanemate geeniproovi tulemusi näha küsida?

„Ei, seda ei saa," ütleb professor Metspalu. „Igaüks saab infot ainult iseenda kohta. See nõue on seadusesse pandud põhjusel, et näiteks ametlik isa ei pruugi olla tegelik bioloogiline isa ja siis võivad probleemid tekkida. Või kui käivad jutud, et minu esiema oli saksa paruni laps või mis iganes... Muide – seda teavet, kas inimene on rootsi, saksa või vene verd, saame anda küll. Kui laps saab 18-aastaseks, siis võib ta tulla ja ise oma geeniproovi anda ning riske näha. Teeme ka perenõustamist – kutsume vanemad kohale ja vaatame üheskoos, milliseid riske keegi omavahel jagab. See on päris huvitav. Meil on selle analüüsimiseks spetsiaalne tarkvara ja arvatavasti on varsti igaühel võimalik seda ka oma telefoni tõmmata.

Teine inimene saab allkirja anda ja tulemusi kätte ainult siis, kui ta on geenidoonori hooldaja, st kui geenidoonor on tunnistatud otsustusvõimetuks, muidu mitte.

Aga võtame näiteks olukorra, kus naine on vaimupuudega. Kui suur on risk, et see pärandub ka järglastele?

„Sellele on raske vastata," ütleb professor Metspalu. „Vaimupuude puhul on tegemist väga paljude geenidega, mitte ühega. Siin tulevad mängu ka isa geenid. Meil ei ole veel olnud piisavalt palju uurimisobjekte, et sellele küsimusele vastust anda. Diabeeti ja infarkte on nende esinemissageduse tõttu kerge uurida, ent vaimupuudega on teisiti. Oleme seda teinud umbes kümne inimese peal, aga selle valimi põhjal mingeid põhjapanevaid järeldusi pärilikkuse osas teha ei saa. Me saime näidata inimesele, mis tal puudu oli, antud juhul oli jutt miljonist aluspaarist. Tegemist polnudki mutatsiooniga, vaid tal lihtsalt puudusid need täielikult."

Professor Metspalu, mõnikord kardavad inimesed lapsendada last halbade geenide tõttu. Mis need „halvad geenid" täpsemalt on?

„On olemas rida selliseid haigusi, mis sõltuvad vaid ühest geenist. Kuid need diagnoositakse lastel tavaliselt kohe ära, kuna tegemist on niivõrd tugeva fenotüübiga, et haiguse eksisteerimine on juba silmaga näha. Vastsündinutele tehakse uuringuid 18 erineva haiguse suhtes, sünnitusmajas võetakse kannalt vereplekk, mida analüüsitakse. Ehk siis, need lapsed on Eestis kõik teada. Lapsendamise puhul ei saa siin meie aidata. Võib-olla ehk tulevikus, aga praegu pole me veel nii kaugele jõudnud. Esiteks pole teadus veel sinnamaale arenenud ja ka eetiliselt ei ole meie ühiskond selleks valmis."

Millal mina saan tagasisidet oma geeniproovile?

„See on küsimus, mis inimesi tavaliselt kõige enam huvitab. Paraku on meil praegu tempo meeletult suur ja seega me enne kahte-kolme aastat tulemustest rääkida ei saa. Praegusel hetkel võtame vereproovi vastu ja eraldame sealt DNA, seejärel hakkame geene analüüsima. Uusi geenidoonoreid kogume kuni aastani 2022 – neli aastat veel.

Hetkel saabub meile nädalas keskmiselt 4000 vereproovi. Meil on juba kogutud 60 000 vereproovi ning nõusoleku on andnud 75 000 soovijat. Ilmselt saame enne jõule juba 100 000 kokku, tempo on tõesti kiire.

Ühtlasi üritame leida IT-lahendusi, kuidas tulemusi kõige tõhusamalt perearstideni viia. Mida rohkem geenidoonoreid, seda rohkem uurimismaterjali ja võrdlusalust ning see kõik on suureks abiks. Ootame teid!"

PIMEDATE muusikaõpetusmaterjalide vajalikkusest

SA Eesti Puuetega Inimeste Fond (eesotsas juhataja Eero Kiipliga) on algatanud tänuväärse projekti – annetuste kogumise pimedate muusikahariduse edendamiseks. Sihiks on toetada eestikeelse punktkirjas noodiaabitsa väljaandmist, mille initsiaatoriks on Tartu Emajõe Kooli muusikaõpetaja Kadri Kutsar.

TEKST: **Tiiu Ernits,** Tartu II. Muusikakooli õpetaja, lepinguline õppejõud Tallinna Ülikooli haridusteaduste instituudis FOTO: **Shutterstock, Erakogu**

Eestis tunnevad nii vaegnägijatest muusikaõppurid kui ka nende õpetajad suurt puudust igasugustest pimedatele mõeldud kirjalikest eestikeelsetest õppematerjalidest Braille' punktkirjas.

Ühiskonna suurema sidususe ning parema toimimise huvides on oluline, et igal pillimängust või laulust huvitatud nägemispuudega lapsel oleks võimalus saada muusikalist haridust. Muusika on pimedale isikule ainus täielikult ligipääsetav kunst. Ja samas on rahvusvaheliste uurimuste põhjal pimedate laste seas palju muusikaliselt andekaid lapsi.

Nt professor Adam Ockelford Roehamtoni ülikoolist koostöös Kuningliku Rahvusliku Pimedate Instituudiga (RNIB) Londonis on teaduslikult uurinud kaasasündinud nägemiskahjustuse mõju muusikaliste võimete arengule lapsepõlves. Ockelfordi uurimistulemuste põhjal ilmnes, et kaasasündinud nägemiskahjustustega laste seas on absoluutse kuulmisega lapsi 47%, (mis on oluliselt erinev nägijate laste vastavast näitajast) ning lapse nägemiskahjustused ega õppimisraskused ei ole takistuseks muusikas kõige kõrgema taseme saavutamist. Muusikaõpingud soodustavad puuetega inimeste integreerumist ühiskonda, suurendavad nende sotsiaalset aktiivsust, luues võrdseid võimalusi hariduse ja töö vallas.

Probleemidest muusikaõppes üldiselt ehk eellugu

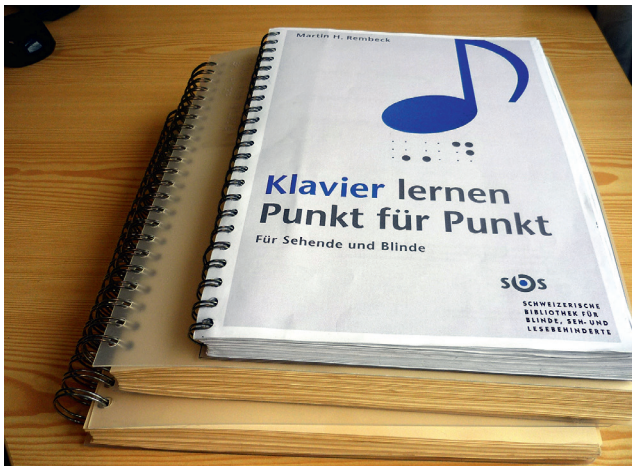
Et nägemispuudega laste muusikaõpetuses on mitmeid probleeme, selgus juba 2014. aastal peetud ümarlaua-arutelul Tartu 2. Muusikakoolis, kus pärast pimedate õpilaste rõõmsat ühiskontserti kogunesid nägemiskaotusega õpilasmuusikute õpetajad Tallinna Vanalinna Hariduskolleegiumist (VHK), Tallinna Heleni Koolist, Tartu Emajõe Koolist, Tartu II Muusikakoolist ja Eesti Pimekurtide Tugiliidust. Kogemuste vahetamise käigus osutati emakeelsete õppematerjalide puudumisele ja vajadusele individuaalõppekavade järele.

Et leida lahendust aktuaalsele Braille' noodikirja probleemile – vajadusele ühtlustada nii Eestis kui eri maades lokaalselt käibelolevaid lihtsustatud variante, samuti tutvumaks uuemate tehnoloogilistele lahendustega, otsustati tollal osaleda rahvusvahelisel konverentsil Londonis „Nägemispuudega muusikute elud", („Visually-impaired musicians' lives" VIML). Eestit esindasid konverentsil VHK õpetajad Katrin Tanvel ja Evelin Kivirand, Tartu II Muusikakoolist Jelena Michaelis ja Tiiu Ernits ning Tartu Emajõe Koolist Kadri Kutsar. Kaks viimatinimetatut pidasid konverentsil ettekande, mille tarvis viidi 2015. aastal läbi üle-eestiline uurimus, mille käigus küsitleti nägemispuudega praegusi ja endisi muusikaõpilasi, samuti nende õpetajaid.

Ettekandes anti ülevaade eelmainitud sihtrühmade hinnangutest õpivõimalustele, õppemeetoditele ja muusika tegemise väljunditele, kuid probleeme käsitleti põgusamalt.

Eestikeelsete õpikute väljaandmise vajadusest kõneleb fakt, et pimedate raamatukogus Tallinnas puudub eestikeelne punktkirjas noodikirja õpik ja pole ka ühtki nooti, on vaid 1981. aastal ilmunud venekeelne Braille' õpik punktkirjas. Võiks ju tõlkida erinevaid õpikuid, kuid need ei sisalda eesti(päraseid) laule ja pillilugusid. Sageli puudub neis ka metoodiliselt järjekindlalt edasisammuv käsitlus ning mitmed neist on ilmunud kaua aega tagasi. Kuid oluline on õppematerjali tänapäevasus. Internetis on võimalik leida materjale punktkirja omandamiseks. Kuid need on võõrkeelsed ja sageli väga mahukad ja detailsed. Sageli leidub internetis abstraktselt üldistavaid ja kiiresti edasisammuvaid õpivahendeid. Kuid punktkirjas muusikamärgisüsteem on niigi

Muusikatund ja tunniks vajalikud materjalid.

keeruline, seda enam on esimese klassi lapsele, kes inglise keelt veel ei valda, nende järgi õppimine raske. Tõlkimisel tuleb ületada autorikaitsega seonduvad probleemid.

Probleemidest küsitluse põhjal

Laialisaadetud poolstruktureeritud anonüümse ankeetküsitluse põhjal saime ülevaate muusikat õppivate õpilaste ja nende õpetajate arvamustest ning hinnangutest ilmnevatele probleemidele ja kitsaskohtadele, ainedidaktikale jm. Vastajaid oli Tartu, Tallinna, Pärnu, Võru, Viljandi linnadest ja maakondadest.

Õpilaste hinnanguil tuntakse kõige enam puudust pimedatele mõeldud õppematerjalidest. Vastajad rõhutasid vajadust nii Braille' punktnoodikirja kui ka solfedžo-, harmoonia- ja muusikaloo õpikute järele. Samuti on puudus pilliõppe nootidest. Kaasnevaks probleemiks on samas Braille' noodikirja vähene oskamine ja kasutamine. Selgus, et vaja on kaasaegsemaid tehnoloogilisi vahendeid salvestamiseks, arvutipõhiseid õppevahendeid, lisatarkvara ja liideseid, et eriaine õppimiseks vajalikud programmid ühilduksid kasutusel olevate programmidega. St, vaja on programme noodikirja teisendamiseks Braille' kirja. Eriti vajalikud on emakeelsed õpiprogrammid. Ilmnes ka suurema koostöö vajadus muusika vallas nii alg- kui keskastme koolide ja kõrgkoolide vahel, et hõlbustada edasiõppimise võimalusi üliõpilasena.

Vähese muusikalise kirjaoskusega pimedal lapsel puudub võimalus muusikat edasi õppida kõrgkoolis. On olnud juhtumeid, kus muusikakõrgkooli astudes on vaja elementaarset muusikalist kirjaoskust, kuid selles osas on olnud puudujääke nii õpilasel kui ka õpetajal. Kõrgemat muusikalist haridust saab omandada Eesti Muusika- ja Teatriakadeemias, kuid vastajate seas polnud ühtki, kes seda võimalust oleks kasutanud. Ainult üks vastaja oli muusikat õppinud Tartu ülikooli Viljandi Kultuuriakadeemias.

Muusikakoolis käivatel lastel on probleemiks transpordi ja pimedat saatva isiku küsimus ja see probleem näib paisuvat tänasel päeval üha teravamaks. Ka alanud õppeaastal kerkis lapse koolijõudmise/saamise küsimus Tartu 2. Muusikakoolis käivate laste puhul teravalt päevakorda. Ehkki kohalikel omavalitsustel on Euroopa sotsiaalfondi rahadest ette nähtud abivajaja tugiisiku tasustamine, selgub, et neid on raske väikese tasu eest leida.

Muusika õppimise põhjuste ja motivatsioonide kohta vastasid õpilased, et nad ei kujuta oma elu ette ilma muusikata: „Muusika on väga suur osa meie elust, ilma selleta ei kujuta me oma elu ette, sest muusikasse saame panna nii oma rõõmu kui kurbuse."

Küsimusele „Miks sa tahad muusikat õppida?" oli mitmeid erinevaid vastuseid. Koguarvult 21 vastuste seas jagunesid vastused järgnevalt: See on minu hobi ja enesearendamine (11); See võiks olla seotud minu elukutsega tulevikus (3); Sõpradega koosolemise võimalus (2); Teiste muusikahuvilistega kohtumine (2). Üks respondent vastas: See on ainus asi, mida ma oskan ja absoluutne kuulmine on suureks abiks.

Uurimus näitas, et enamik vastajaist oskas mängida mitut pilli. Kõige rohkem osatakse mängida klaverit ja süntesaatorit.

Õpetajatepoolsed hinnangud kitsaskohtadele ja probleemidele

Vastavalt uuringu tulemustele tunnevad õpetajad suurt vajadust saada tuge emakeelsete, nii originaalsete kui tõlgitud õppematerjalide puhul, Braille' kirja ja Braille' noodikirja kasutamisel ja õpilase loovust ja improvisatsiooni arendava repertuaari alal. Õpetajad on seisukohal, et oleks vaja ühtlustada punktkirjas noodikirja, et lapsed omandaksid seda paremini ja pimedate muusikaõpingud oleksid edukamad.

Õpetajad leiavad, et õppe spetsiifilisuse tõttu vajavad pimedad muusikaõppurid rohkem individuaaltunde, sest 1–2 tundi nädalas pole pilliõppes piisav. Braille' mittekasutamise põhjendusi oli õpetajate seas erinevaid: ei osata seda küllaldaselt kuni tõdemiseni, et Braille' kirjas raamatuid lihtsalt pole. Õpetajad sooviksid samuti kaasaegsemaid tehnilisi seadmeid (eriti salvestamise osas) ja arvutipõhise õpetamise puhul täiendavat lisatarkvara.

Endiste õppurite ja tänaste muusikute esiletõstetud probleemid

Endised õppurid andsid muusikaõpingutele tagasivaatavalt hinnangu, et muusikalise hariduse omandamine oli küllalt raske, sest õpetajad vahetusid sagedasti või keeldusid õpetamast. Nii kirjutas üks vastajaist: Prooviti minuga akordioniõpet – õpetaja põgenes peale kolmandat tundi. Üks vastaja väitis tundvat, et pimedaid võeti kui õpetamatuid. Endised õppurid pidasid kitsaskohaks Braille' punktnoodikirja (õpetuse) puudumist ja rõhutasid, et noodikiri kui muusikaline kirjaoskus on pimedale õppijale hädavajalik.

Kuidas muusikat õpitakse?

Uuringu põhjal selgus, et nägemispuudega õpilased omandavad õppekava valdavalt auditiivselt – kuulmise järgi →

meelde jättes. Pillimängu õpitakse sageli ka õpetaja käe abiga, taktiilselt juhendades, st füüsiliselt õpilase kätt suunates. Kõik õpilased kasutavad muusika õppimisel salvestamist diktofoniga. Vaid üks vastaja väitis kasutavat Braille' punktkirjas raamatuid solfedžo ja heliraamatuid muusikaloo õppimisel ning üks vastaja õpib klaverit võõrkeelse Braille' kirjas õpiku järgi. Kirjeldatud õppimismeetod on aeganõudev, takistab nägijatega sammu pidamast ja pingestab õppekavas nõutu omandamist, puudub iseseisva õppimise võimalus noodikirja lugemisel.

Küsitluses nimetati õppurite seas n-ö kõrva järgi õppimise meetodit primitiivseks (kuigi õpetajad on selle meetodiga suuresti leppinud). Tõepoolest, pimedal väikesel lapsel puudub senini võimalus kodus iseseisvalt muusikatunni ülesandeid lahendada ning palasid noodikirja järgi omandada ning kuuldut üles märkida nagu nägijad õpilased. Õpe toimub sageli iga õpetaja praktikas erinevalt (mugandatult ja ehk ka süsteemitult). Auväärt pime muusik ja koolitaja Vello Vart on siiski öelnud, et oludes, milles napib nii Braille' noodikirjas väljaandeid kui kaasaegseid tehnilisi vahendeid, on õpetajad teinud suurepärast tööd (vt Muusika, 2015 nr 2, lk 38).

Probleem tähtsustub üha enam kaasava hariduse suunas liikumisel, mispuhul rakendub puuetega sh nägemispuudega õpilaste üldhariduskoolidesse integreerumisele põhinev koolitusmudel. Kaasava hariduse kontseptsiooni rakendumisel Eestis on väga vajalik, et iga muusikaõpetaja oleks valmis oma klassis õpetama ka nägemispuudega last ja mitte ainult kuulmise järgi lauldes, vaid suudaks juhendada ka muusikalise kirjaoskuse omandamisel.

Kartust tekitabki asjaolu, et õpetajad võivad loobuda keerukuse tõttu muusikalise kirjaoskuse andmisest pimedale lapsele ja tund oleks kõigest praktilise väljundiga. Seetõttu on eestikeelsete kirjalike materjalide olemasolu, milles on paralleelselt nooditekst nii graafilises kui ka punktnoodikirjas, vajalik ja põhjendatud.

Probleemiks on ka sponsorite leidmine, kes toetaksid õppematerjalide koostamist ja väljaandmist. Valdkond puudutab küll suhteliselt väikest osa õpilaskonnast, aga neil on kõigi teistega võrdne õigus täielikule muusikalisele kirjaoskusele.Õppematerjalide väljatöötamisel toetuda senisele partnerlusele Tartu Emajõe Kooli, Tartu 2. Muusikakooli, Tallinna VHK ja Heleni kooli, samuti teiste selliste muusikakoolide vahel Eestis, kus õpivad nägemispuudega õpilased. VHK Muusikakoolis, mis alustas tööd 1991. aastal ja Tartu 2. Muusikakoolis (alustas tööd 1976. aastal) on pimedaid lapsi õpetatud juba aastakümneid.

Lõpetuseks soovin rääkida oma ajendist käsitletud teemavaldkonna juurde jõudmisel

Viis aastat tagasi toodi Tartu II Muusikakooli 15-aastane pime noormees Kirill, kes soovis õppida klaverit. Noormees osutus väga andekaks, muusikasse kiindunud õpilaseks. Hoolimata mitmetest raskustest, nt kasutas noormees esialgu mängides vaid kolme sõrme – neid, millega ta oli harjunud trükkima kuuepunktisüsteemis pimedate kirja ehk Braille' kirja, suutis noormees 4. õppeaasta lõppedes esineda edukalt XXI Puuetega Inimeste Festivalil Tartus, esitades seal teiste palade ja omaloomingu seas Beethoveni Kuupaiste sonaadi 1. osa, ja pälvis tunnustuse. 19. eluaasta täitudes ei saanud ta enam jätkata õpinguid muusikakoolis (küll aga eraõppes), kuna kohalik omavalitsus ei toeta sellest vanusest alates õpinguid. Kerkis küsimus, miks meie muusikahariduse üle uhkusttundvas Eestis ei saanud andekas noormees õpetust varem. Ühe põhjusena võib esile tuua, et pole vastavaid eestikeelseid punktnoodikirjas õppematerjale ega käepäraseid tehnoloogilisi vahendeid.

Kirilliga õppisime nooditeksti kuulmise järgi. Mängisin õpitava sageli diktofonile, algul pala tervikuna, seejärel eraldi vasaku käe ning parema käe partii. Jagasime teksti väikesteks lõikudeks ja õppisime pideva kordamise teel kannatlikult selgeks.

Teise õpilase Delisaga alustasime klaveriõpingute raames ka punktnoodikirja õppimist ülalnimetatud Martin H. Rembecki klaveriõpiku järgi. Tellisin selle Šveitsist spetsiaalselt pimedatele ja nägemispuuetega inimestele mõeldud raamatukogust (www.sbs.ch). Õpiku eeliseks on asjaolu, et iga õppimisele tulev teoreetiline osa on seostatud ülesande või laulukesega, mida laps saab kodus iseseisvalt proovida. Delisa muusikalise noodikirja õpinguid raskendas asjaolu, et õpik on saksakeelne ja seetõttu tuli tekst tõlkida ja Delisa isiklikku vihikusse trükkida, mis võttis rohkesti aega. Zürichi raamatukogust saab tellida ka tasulist teenust, et skaneeritud nooditekst pööratakse Braille' noodikirja. Tunnetan ise selgesti vajadust kahe pilliõppetunni kõrval nädalas teha lapsega kasvõi pool tundi punktnoodikirja õppimist, mis läheb aeglaselt, sest eestikeelseid õpikuid pole.

Lahendused

1) Asuda muusika-aabitsa koostamisele, tõlkida Martin H. Rembecki klaveriõpik „Klavier lernen Punkt für Punkt. Sehende und Blinde" („Klaverimängu õpik punkt punkti haaval"), mis on ühtaegu kasutatav nii pimedatele kui nägijatele, kuna õpikus on paralleelselt graafiline noodikiri ja selle all punktnoodikiri. Samuti tuleks luua ka teisi pillimängu õppimisel vajalikke õpimaterjale.

2) Korraldada metoodilisi kohtumisi ja töökoosolekuid, milles tutvustatakse oma praktilisi kogemusi ja häid praktikaid töös nägemispuudega lastega.

3) Läbi arutada pimedate õppekava maht, struktuur jm.

4) Korraldada nägemispuudega lastele ühisüritusi, nt suviseid laagreid ja õpetajatele täienduskoolitusi.

5) Luua õpilasi, õpetajaid, tegevmuusikuid koondav ühendus, mille kaudu oleks võimalik paremini pimedate muusikahariduse toetuseks raha taotleda.

Viipekeeletõlkidel on käed tööd täis

TEKST: **Kristi Kallaste,** ajakirja Sinuga kaasautor FOTO: **Shutterstock**

Regina Paabo, Eesti Viipekeeletõlkide Kutseühingu esimees, on kirjutanud Postimehes (7.08.2018): 2002. aastal juhtis viipekeeletõlkide kutseühing riigiametnike tähelepanu sellele, kui oluline on käivitada riikliku koolitustellimuse alusel viipekeeletõlkide süsteemne ja järjepidev väljaõpe. Pärast pikki ja keerulisi arutelusid käivitus esmakordselt Eestis uute viipekeeletõlkide väljaõpe 2006. aastal Tartu ülikoolis. Paraku on juhtunud nii, et vaid kümme aastat hiljem otsustas TÜ õppekavale uusi üliõpilasi mitte vastu võtta.

„Tartu ülikooli senati otsusega 23. veebruarist suletakse Eesti viipekeele tõlkide õppekava 2020. aasta lõpuga," teatab ülikooli õppeprorektor **Aune Valk**. Veel annab Valk infot, et igal aastal ei ole vastuvõttu olnud. Viimane uute üliõpilaste vastuvõtt õppekavale oli 2015. aastal, enne seda 2013. aastal. Korraga võeti õppima alla kümne üliõpilase ning aastatel 2016 ja 2018 lõpetas õppekava 15 viipekeele tõlki. Viie aasta pikkune „armuaeg" viimase vastuvõtmise ning õppekava sulgemise vahel on vajalik selleks, et kõik jõuaksid õpingud lõpetada.

Milleks seda eesti viipekeelt vaja on?

Keeleseaduse § 3. ütleb: Eesti keel on riigikeel. Eesti viipekeel on iseseisev keel ning viibeldud eesti keel on eesti keele esinemiskuju. Riik toetab eesti keele piirkondlike erikujude (edaspidi murdekeel) kaitset, kasutamist ja arendamist.

Eesti viipekeel on praegushetkel emakeeleks ligikaudu 1500le kurdile. Lisaks kuulmisele valmistab kurdile raskusi ka ise kõnelemine: kuna ilma kuulmise toeta on keeruline rääkima õppida, on paljude kurtide kõne tihtipeale raskesti arusaadav. Vead on kerged tulema ka kirjutades, kuna eesti keel on neile võõrkeel.

Meil on ka eesti keelt emakeelena kasutavaid kurte ja vaegkuuljaid, kes oskavad eesti viipekeelt teise keelena. Nemad vajavad viipekeelt aeg-ajalt, näiteks suheldes oma viipekeelsetest kurtidest sõpradega või tellivad tõlgi mõnesse kommunikatsiooni mõttes nõudlikumasse situatsiooni, kus on oluline kõigest võimalikult kadudeta aru saada (näiteks kohtuistungile). Tänapäevased tehnilised abivahendid on küll vägagi tõhusad ja muutuvad järjest paremaks, ent päris loomulikku kuulmist nad siiski ei asenda. Viipekeelt oskavad ja kasutavad teisedki inimrühmad, nt kurtide vanemate kuuljad lapsed või inimesed, kes ei saa ise rääkida näiteks kõri kõneaparaadi vigastuse tõttu (tummad). Tänapäeval kasvab üha ka viipekeelt oskavate n-ö täiesti tervete inimeste arv: need on kas kurtide vanemate kuuljad lapsed, kurtide laste vanemad või sõbrad. MTÜ THINK Eesti korraldab juba seitse aastat kõigile soovijatele regulaarselt eesti viipekeele kursusi, mis on eriti menukad koolinoorte seas.

Eesti sõrmendid.

Eesti viipekeel ei ole suvaline kätega vehkimine, vaid see on täisväärtuslik keel, millega saab väljendada kõike, mida vastava keeleühiskonna liikmetel vaja. Eesti viipekeel kuulub maailmas tunnustatud keelte hulka ning ta on registreeritud andmebaasis: *Ethnologue: Languages of the World*. Eesti viipekeele rahvusvaheliseks koodiks (*SIL code*) on ESO.

Nõukogudeaegne suletud kogukond ja isolatsioon

Praegu keskealised kurdid mäletavad veel hästi isolatsiooni, mis minevikus saatis neid pea kõikjal. Pisikesed kurdid lapsed saadeti nelja-aastastena elama Porkuni kooli lasteaeda. Sellele järgnes kaksteist aastat Porkuni kurtide koolis õppimist ja pärast lõputunnistuse saamist siirdus kurt noor tööle kurtide ettevõttesse. Kurtidest tütarlastest said enamasti õmblejad, noormeestest tislerid või kingsepad. Kas poolsunduslikult antud elukutse ka huvi või eneseteostust pakkus, seda ei küsinud keegi. Sageli abielluti omavahel ning vaba aega veedeti kurtide klubides. Kurtide kogukond oli väga suletud, välisilmaga suheldi ainult hädapäraselt. Regina Paabo andmetel oli 1950ndatel loodud viipekeeletõlkide ametikohti kurtide ettevõtetes ja klubides üle Eesti kokku vaid seitse ja sellest piisas. Tõlkideks olid kurtide vanemate kuulvate laste kõrval ka vaegkuuljad, kes oma saatusekaaslastest natuke paremini kuulsid.

Kurdid väljendavad end viipekeeles.

Tänapäeva noorte kurtide jaoks tunduvad nõukogude ajal kasvanud rahvuskaaslaste mälestused nagu muinasjutt. Noored tahavad õppida, reisida, tegeleda erinevate hobidega, teha karjääri huvipakkuval erialal, osaleda ühiskondlikus elus võrdselt teistega. Viimastel aastatel on üha enam leidnud omaksvõttu seisukoht, mille kohaselt viipekeeletõlki ei vaja mitte ainult kurdid, vaid samavõrd ka kuuljad. Ka kuuljal on ju probleem kurdist aru saamisega!

Praeguse seisuga on Eestis 36 viipekeeletõlki, neist 21 kutsetunnistusega ja 15 Tartu ülikooli viipekeeletõlgi eriala diplomiga (nende seas on kaks kurti viipekeeletõlki). Vajadus Eesti tingimustes oleks aga kaks kuni kolm korda suurem.

Tiit Papp, Eesti Kurtide Liidu esimees, küsib Õhtulehes (16.10.2018) retooriliselt: „Näiteks Tartu linnas on kurtidele tagatud vähemalt kolm tundi viipekeeletõlgi teenust kuus. Kas ükski kuulja inimene suudab ette kujutada, et ta suhtleks välismaailmaga ainult kolm tundi kuus?“ Tartu maksab viipekeeletõlkidele 33 eurot tunnist. Osa ametiisikuid väidab optimistlikult, et viipekeeletõlgi tunde pidavat saama vajaduse korral alati tunde juurde tellida, põhjendades oma väidet faktiga, et nende andmebaasides ei olevat mitte ühtki äraütlemist. „See on pooltõde!“ vaidleb Tiit Papp. „Äraütlemisega lõppevaid pöördumisi ei panda ju kirja – nii tekibki väär mulje, et keegi pole küsinudki...“

Riigikogu liige **Monika Haukanõmm** toob välja, et toimimisviis, kus viipekeeletõlkide õppekava suletakse enne alternatiivsete lahenduste pakkumist, on lubamatu ja kummastav. Haukanõmm rõhutab, et näiliselt vaid väikest gruppi puudutav otsus on väga pikaajalise mõjuga. **Monika Haukanõmm**: „Rahvusvahelistele näitajatele tuginedes on viipekeeletõlke teenuse tagamiseks vajalik tõlkide arv 10% viipekeelt kasutavate kurtide arvust. Seega vajaks Eesti umbes 150 viipekeeletõlki. Näiteks Soomes on viipekeeletõlkide suhe üks tõlk 20 kurdi kohta, meil aga on see suhe parimal juhul 1:40.

Otsus sulgeda viipekeeletõlkide õppekava on kaheldamatult vähikäik. Viipekeele tõlkide õppekava sulgemise otsus ei ole kooskõlas põhiseaduse paragrahvis 28 sätestatuga, et puuetega inimesed on riigi erilise hoole all. Samuti ei ole sulgemise otsus kooskõlas ÜRO puuetega inimeste õiguste konventsiooniga, töövõimereformi eesmärkidega ega ka 2013. aastal sõlmitud Tartu ülikooli ning haridus- ja teadusministeeriumi kokkuleppega, millega Tartu ülikool vastutab eesti keele ja kultuuri õppe¬kavagruppide ainekavade eest, kuhu kuulub ka viipekeel ja selle tõlkimine. Tõlketeenus on ülioluline kurtide väljatoomiseks isolatsioonist ja kaasamiseks igapäevaellu, alates õppimisest, töötamisest ning kultuurist osasaamisest. Kvaliteetne ja kättesaadav viipekeeletõlke teenus annab võimaluse osaleda ühiskonnaelus, olla täisväärtuslik ühiskonnaliige. Seega pole viipekeeletõlke teenus mitte mugavusteenus, vaid kurtidele eluliselt oluline kommunikatsioonivahend.“

Miks kaotada head asja ehk mis on sulgemise põhjused?

Margus Pedaste, TÜ haridustehnoloogia professor haridusteaduste instituudi juhataja ülesannetes ja Pedagogicumi juhataja, on välja toonud vähemalt kolm põhjust: kompetentsuse puudumine, huviliste puudumine ning eelarve ebapiisavus ehk raha. Otsusele jõuti mitme aasta pikkuste arutelude tulemusena. Kaasatud olid Eesti viipekeele tõlkide kutseühing, haridus- ja teadusministeerium, ülikooli juhtkond ja mitmed struktuuriüksused, sh sotsiaalteaduste valdkonnast,

kuhu õppekava ajalooliselt kuulus, ning humanitaarteaduste ja kunstide valdkonnast, mis vastutab ülikoolis keelte ja kultuuride õppekava eest.

Tartu Ülikooli õppeprorektor **Aune Valk** on öelnud, et kui õpetada viipekeeletõlke ilma teadus- ja arendustööta, tuleb kaaluda, kas on mõistlik neid ülikoolis koolitada. TÜ on valmis jätkama Eesti viipekeele tõlkide koolitamist täienduskoolitusena ja selleks on alustatud läbirääkimisi haridusministeeriumiga, et selgitada välja koolituse maht ja sisu.

Mailis Reps toob veel ühe argumendina välja viipekeeletõlkide tema meelest ebakindla tuleviku, uskudes, et tulevikus teevad tõlketöö ära masinad. Reps näeb lahendust ka suurema hulga audioloogide koolitamises ja kõikide kurtide laste implantaatidega varustamises. Veel kaalub ta õpetada välja uusi tõlke täiendkoolituse kaudu või luua erialamoodul, mida oleks võimalik omandada erinevate erialade üliõpilastel nagu näiteks eripedagoodid, meditsiinitöötajad, sotsiaaltöötajad, juristid või filoloogid.

Kui vettpidavad need põhjused on?

Kurtidele Repsi mõttekäigud ei meeldi. „See on meie oma keel ja kultuur!“ protesteerib Tiit Papp, Eesti Kurtide Liidu esimees. Üldises plaanis võib öelda, et etnilised kurdid on uhked oma keele ja kultuuri üle, see on nende enesemääramisel ülioluline. Kurdid soovivad säilitada oma kogukonda unikaalsena. Peamine kultuuri säilitaja on aga keel.

Jari Pärgma, etnilisest kurdist Tartu Ülikooli tudeng, on antud teemal palju sõna võtnud. Postimehes (10.07.2018) tundis ta muret selle üle, kuidas suudavad kurdid jätkata ülikooliõpinguid, kui neile pole tagatud piisaval arvul viipekeeletõlke. Ühtlasi nägi noormees riski kurtide taasisolatsiooni sattumisel.

Mailis Reps on avaldanud kahtlust väidetava tõlkide puuduse üle: „Kurtide liidu andmetel on Tallinna, Tartu ja Pärnu tellinud viipekeeletõlgi teenust 2017. aastal mahus *circa* 170 000 eurot ehk 5000 tundi ehk umbes 600 päeva, mis on vähem kui kolme inimese aastane töötundide arv.“

> “ Tõlk peab sõitma ühest kohast teise ja ta ei saa planeerida oma tellimusi mitte bussi- või enda graafikute järgi, vaid nii, nagu kurdil vaja on.

Viimast väidet kommenteerib **Liivi Liiholm**, Viipekeeletõlkide OÜ juhatuse liige: „Austatud teadus- ja haridusminister on arvutanud välja kogu Eesti töökoormuse (5000 tundi) ainult kolme suurema omavalitsuse poolt ostetava tõlketeenuse mahu alusel. Tegelikult aga osutavad oma elanikele tõlketeenust ka teised omavalitsused peale nende kolme ning väga paljud muud asutused/organisatsioonid ja üksikisikud. Kui ma vaatan ainuüksi Viipekeeletõlkide OÜ 2017. aastal osutatud tõlketeenuste tunnimahte, siis Tallinnale, Tartule ja Pärnule müüdud tõlketeenused moodustavad kogu tõlketeenuste mahust vaid pisut üle poole (51,6%).

Teiseks on suur viga tehtud arvutuses nende tundidega – see, kui palju ostetakse tõlget, ei võrdu sellega, kui palju tõlk tööd teeb. Puhtalt tõlkimisele kulub tõlgi tööajast ainult 40–50%, sest arusaadavatel põhjustel ei saa tõlk järgmisel hetkel, kui ta lõpetab tõlkimise riigikogu istungil, alustada juba tõlget näiteks linna teises otsas asuvas polikliinikus. 50–60% tööajast kulub liikumisele ühelt tellimuselt teisele ja tõlkesituatsiooni ettevalmistamiseks (materjalide hankimine ja nendega tutvumine jne). Ka näiteks õpetajad ei tööta iga päev ametlikult kaheksa tundi, vaid vähem; aga siia hulka pole arvestatud vihikute parandamiseks ja tundide ettevalmistamiseks kuluvat aega. Samas õpetajad viibivad kogu päeva samas paigas ehk koolimajas, mitte ei pea liikuma ühelt objektilt teisele. Me käime Tallinnast Rakverre, Narva, Jõhvi, Jõgevale, Haapsallu, Saaremaale, ja ka Pärnusse, kui seal juhtuvad kõik omad tõlgid juba hõivatud olema. Tõlk peab sõitma ühest kohast teise ja ta ei saa planeerida oma tellimusi mitte bussi- või enda graafikute järgi, vaid nii, nagu kurdil vaja on.”

Jari Pärgma meenutab, et viipekeeletõlgi töötund Euroopa standardi järgi on keskmiselt 80 tõlketundi kuus, mitte rohkem. Järelikult on tõlkide vajadus siiski suurem.

“Kolmandaks,” jätkab Liivi Liiholm, “rohkem kui kahetunniste tellimuste puhul tehakse alati paaristõlget – sest sünkroontõlget ei ole võimalik efektiivselt nii pikalt järjest üksi teha. Siit saab veel ühe kahega korrutamise teha. Nii austatud haridus- ja teadusministri näites kui ka minu ülaltoodud näites on kajastatud ainult viipekeele tõlketeenuse osutajad, kuid välja on jäänud kõik koolid, kus töötavad täiskohaga tõlgid kooli õppetöös – põhikoolid, kutsekoolid jne.”

Veel ühe kitsaskoha toob välja Eesti Kurtide Liidu esimees **Tiit Papp:** “Neist 21st kutsetunnistusega tõlgist pooled ei tööta täiskohaga, vaid teevad seda põhitöö kõrvalt. Asi pole aga mitte vajaduse puudumises, vaid hoopis selles, et teenusele pole rahastajaid, ei riigi ega omavalitsuste poolt.”

Liivi Liiholm: “Pärast seda, kui Tartu ülikool koolituse sulges, olen olnud ainult tõlkimise päralt. Tõtt öelda mul ei ole enam ammugi käed sõna otseses mõttes nii tööd täis olnud kui praegu. Peame juba päris palju tellimusi ära ütlema – tööjõudu lihtsalt ei ole…”

Aga sel ajal, kui sa, Liivi, TÜs õppisid, ei olnud ju ka viipekeeletõlkidele mingit uhket omaette eriala olemaski. Ometi sai sinust täitsa korralik tõlk…

Liivi Liiholm: "Me tegime seda ühingus ise – kirjutasime europrojekti ja korraldasime kaheaastase tõlgikoolituse. Enamik enne TÜ koolitust alustanud tõlkidest, ka vanad tõlgid, läbisid selle kaheaastase koolituse. Me kutsusime Soomest õpetajad ja koolitasime end ise. Oma bakalaureuse- ja magistrikraadi sain eripedagoogikas, doktorantuuri läbisin üldkeeleteaduses. Eesti viipekeele omandasin eripedagoogikat õppides, kuid tõlkimisest ei teadnud ma siis veel tuhkagi. Tõlkealase koolituse sain ainult sellest kaheaastasest tõlgikoolitusest. Aga ikkagi – kui riik on kord juba võtnud vastu seadused, et tõlketeenus peab olema kättesaadav, siis tõlkide koolitamine peaks olema eeskätt riigi asi."

Mis eriala alla peaks viipekeeletõlgi õpe kuuluma? Kas tegemist on iseseisva keele või pigem puudega inimeste abivahendiga?

Mailis Reps on pakkunud ühe võimaliku lahendusena välja viipekeeleõppe liitmise mõne teise eriala juurde. Tegelikult on seda ennegi tehtud. Liivi Liiholmil endal on kraadid

→

eripedagoogikas ja üldkeeleteaduses. Repsi väitega seoses tunneb ta muret, et pärast liitmist mõne muu erialaga võib viipekeele osa sujuvalt kaduda. "Kõik võib küll hästi minna, aga ei pruugi. Riik oma teenuste planeerimisel ei saa jääda lootma, et äkki kerkib kusagilt üles veel mõni minusugune hull, kes nui neljaks tõlgiks ihkab, selleks koolitusprojekti valmis kirjutab ja endale Soomest õpetajad toob."

Jari Pärgma arvab, et viipekeeletõlkide õppekava ei peaks olema haridusteaduste instituudis eripedagoogika osakonnas. Varem see isegi sobis, kuna viipekeeletõlke peeti kurtide abistajateks, nad olid justkui sotsiaaltöötajad või tugiisikud. Nüüdisajal on roll muutunud, nii et tuleks teise valdkonda üle minna. Ehk siis – eripedagoogikast üldkeeleteadusesse.

Jari Pärgmaga nõustub ka Liivi Liiholm: "Muidugi ei pea see olema Tartu ülikool, võib olla ka mõni teine ülikool. Täiesti mõistetav, kui nii teaduspõhine ülikool nagu TÜ ei soovi sellega tegeleda. Aga viipekeele osakond peaks siiski olema seotud keelte ja tõlkimisega, mitte eripedagoogika ja meditsiiniga. Ütleme nii, et eriala oli tegelikult sisuliselt täiesti vales kohas – haridusteaduste instituudis eripedagoogika osakonnas. Ajal, mil ma seal töötasin, tegelesin haridusteaduskonnas tudengite õpetamisega ja keeleteaduskonnas viipekeele uurimise ning doktorikraadi tegemisega. Võib väita, et viipekeele tõlgi eriala juures oli teadustegevust pigem vähe. Sama lugu oli Liina Paalesega, kes samamoodi õpetas ühes kohas, kraadi aga kaitses hoopis teises."

Et siis oleme peagi samas seisus, kus 2000. aastate alguses ja enne seda?

Liivi Liiholm: "Põhimõtteliselt küll. Õnneks on meil tööturul need, kes vahepeal on õppinud ja lõpetanud. Kui oleks ainult need, kes vanadest aegadest järele jäänud, siis see oleks päris kurb pilt. Nüüd on meid vähemasti niigi palju kui enne, see tähendab, et juurde on tulnud vähemalt nii palju, kui ära on kadunud. Võiks öelda nagu sündimusestki rääkides – hetkel pole iive ei positiivne ega negatiivne, vaid nullis. Ühel päeval kindlasti keegi võtab ette uute tõlkide väljakoolitamise, eks see ole riigi ja koolide omavaheline otsus… Aga väga kahju oleks, kui ärgataks alles siis, kui iive on muutunud juba väga negatiivseks."

Mida teeks kurt ilma tõlgita?

Viipekeeletõlge võimaldab kurtidel ühiskonnaelus osaleda ja haridust omandada. Kuuldeaparaadid ei aita kurdil kuulda, need aitavad ainult vaegkuuljaid, kellel on olemas kuulmisjääk; sisekõrvaimplantaadid on kallid ega sobi kõigile. Lahenduseks pole ka kõnetuvastustehnoloogia, kuna masin ei suuda iga inimese erinevat häädlust ära tunda ega korrektselt n-ö üles kirjutada. Teiseks võib leiutamisel olev kõnetuvastus anda edasi vaid ümbritsevate juttu, ent kurdi enda viiplemist ta suulisesse keelde ümber panna praegu veel ei suuda. Kolmandaks on suuline keel kurdile võõrkeel, milles suheldes ta ei tunne ennast vabalt. Ühiskonnas on alati kuulmispuudega inimesi ja vajadus viipekeelse õppe, suhtluse ja õpetamise järele püsib.

Aga miks üldse peab viipekeeletõlgil olema kõrgharidus? Kas lihtsalt viipekeelt oskavast kuuljast ei piisa?

Kas keegi kujutaks ette, et tõlkebüroos töötaks prantsuse keele tõlk, kes pole seda tegelikult iialgi ülikoolis õppinud? Et konverentsil töötaval inglise keele tõlgil pole filoloogi kõrgharidust, vaid ta on oma oma kutse saanud, õppides linnas kusagil täiendkursustel?

Jari Pärgma: „Kõrgkooli loenguid suudab kurdile üliõpilasele tõlkida siiski ainult selline tõlk, kellel on ka endal kõrgharidus. Nõudlikke tõlkesituatsioone on veelgi." Samuti tasuks edasi mõelda, kes hakkab tõlkima siis, kui see kurt on ülikooli lõpetanud ning asub tööle oma erialal arsti, teadlase, advokaadina – kellena iganes.

„Loomulikult peavad viipekeeletõlgid ülikooli läbima, sest maailm ja situatsioonid muutuvad keerulisemaks," on ka Tiit Papp veendunud. „Mingid täiendkursused ei suuda sellist professionaalset baasi pakkuda."

Iga keeleoskaja ei ole veel tõlk. Tõlgikutse kätkeb endas palju enamat lihtsast võõrkeeleoskusest. Tõlgi mõistus peab tõlkesituatsioonis töötama piltlikult öeldes nagu koorelahutaja – välkkiirelt tuleb leida õiged vasted, viivitus ja kogelemine ning sõnade otsimine pole lubatud. Tõlgil peab olema hea pingetaluvus ja oskus jääda märkamatuks – ta ei tohi oma isikut esile tuua. Et sõnumit teise keelde tõlkida, peab ta suutma ka sisust aru saada.

Väga spetsiifilise sõnavara korral võib tõlk hätta jääda. Kujutlege näiteks kurti, kes on lõpetanud arstiteaduskonna ja tahaks alustada erialast karjääri. Tööl toimuvad pidevad koosolekud, arutelud, komisjonid, ümarlauad, kus kasutatakse tavainimesele tihti mõistetamatuks jäävat meedikute slängi. Kust ta võiks leida endale tõlgi, kes suudaks seda kõike viipekeelde ümber panna ja kolleegidele omakorda kurdi arvamusi ning ettepanekuid edastada?

Milline võiks siis olla lahendus?

Olukord on keeruline: meie ühiskonnas otsustab paratamatult raha. Siinses artiklis sõna saanutest enamik on põhimõtteliselt päri, et kindlasti on Eestis olemas teisigi ülikoole, mis suudaksid tagada kvaliteetse õppe. Samas on kvaliteet üks asi, ent teine aspekt puudutab turvatunnet. Kui viipekeeletõlgi eriala ehedal kujul kaob ja viiakse üle kas mujale või liidetakse mõne teise osakonna juurde, kui jätkusuutlik ta siis on?

Siinkohal tekib küsimus, kas idee õpetada viipekeeletõlke välja erinevate teaduskondade juures üldse ongi nii halb? Tänapäeva ülikoolide paindlik õppesüsteem võimaldab igal noorel omandada unikaalset haridust. Kui üks viipekeeletõlgiks ihkaja viib oma paberid näiteks arstiteaduskonda ja teine juurasse, ent igal nädalal saavad nad kokku ühtlasi viipekeeletõlgi kõrvaleriala kursusel, siis lõpetab üks ülikooli, olles suurepäraselt kodus meditsiiniterminoloogias, teine jällegi tunneb ülimalt hästi seaduskeelt ja oskab seda kurdile kliendile nii viipekeelde tõlkida kui ka lahti seletada.

Jari Pärgma: „Mina ei ütle, et õpetama peab nimelt TÜs – põhimõtteliselt sobivad selleks ju ka teised kõrgkoolid. Aga ma leian, et on vastutustundetu lõpetada eriala siis, kui pole veel välja mõeldud teist toimivat lahendust. Eesti keeles on selle kohta olemas vanasõna: "Ära vana mütsi enne ahju viska, kui uut peas ei ole!"" ●

Eesti parasportlased vaatavad tulevikku

TEKST: **Kristi Kallaste,** ajakirja Sinuga kaasautor FOTOD: **Erakogu**

Paraolümpialiikumise algus

Teise maailmasõja lõpust oli möödunud kolm aastat, kui söör Ludwig Guttmann organiseeris Inglismaal 1948. aastal rehabilitatsiooni korras esimesed sõjaveteranide sportmängud – võistluse seljavigastusega sõjameestele. Neli aastat hiljem ühinesid hollandlased selle üritusega, nii sündis rahvusvaheline spordiliikumine, mis 1960. aastal kulmineerus Rooma suveolümpiamängude järel paraolümpiamängudega, kus osavõtjaid oli 400 ja esindati 23 riiki. Aastal 1976 peeti Rootsis esimesed talvised paraolümpiamängud. Hoolimata sellest, et esimesed paraolümpiamängud toimusid juba 1960. aastal, jõuti rahvusvahelise koordineeritud ühenduse, Rahvusvahelise Paralümpiakomitee (*International Paralympic Committee*) loomiseni alles 1989. aastal. Organisatsiooni peakorter asub Saksamaal Bonnis.

> **“ Paljud puudega inimesed on jäänud koju istuma. Mida kauemaks nad sinna jäävad, seda väiksemaks kahaneb soov sellest ringist välja tulla.**

Maarjamaa sportlased paraolümpial

Eesti osales kuue osavõtjaga esmakordselt 1992. aasta mängudel Barcelonas, tuues koju tervelt kolm medalit. Talvistel paraolümpiamängudel oli meie riik viimati esindatud 2002. aastal Salt Lake City mängudel, kus eestlaste kelguhokimeeskond saavutas kelguhokiturniiril kuuenda koha. Vahepealsed aastad on olnud vaiksed.

Märtsis toimusid paraolümpiamängud PyeongChangis. Ehkki Eestist seekord osalejaid polnud, ei takistanud see meid teiste maade saatusekaaslastele täiel hingel kaasa elamast. Muidugi on eestlastel endiselt soov sõita järgmistele paraolümpiamängudele, et seal oma võimed ja oskused uhkelt letti lüüa. Ent mida ja kuidas veelgi paremini teha, et see plaan teostuks, selle üle arutles Kristi Kallaste Triin Pollisinski ning Keit Jaanimägiga Eesti Paralümpiakomiteest.

Triin Pollisinski on Eesti Paralümpiakomitee endine töötaja ja kogenud ujumistreener, Keit Jaanimägi täidab Eesti Paralümpiakomitees tehnilise sekretäri ja välissuhete juhi kohuseid ning jõuab vaatamata oma liikumispuudele basseini ujuma mitmel korral nädalas.

„Organisatsiooni ametlik nimetus alates 2017. aastast on Eesti Paralümpiakomitee,“ mainib Triin Pollisinski. „Räägime ikkagi paraolümpiamängudest, kuid meie organisatsiooni ametlik nimi on ilma o-täheta, sest nii nõuab Rahvusvaheline Paralümpiakomitee.“

Uue aasta levinuim lubadus – alustan sportimisega

Kui n-ö tavainimene on otsustanud hakata sportima, siis kõigepealt mõtleb ta läbi, missugune ala teda huvitab, ning seejärel otsib oma kodule või töökohale võimalikult lähedalasuva spordiklubi. Sellega ilmselt ongi esmane hakatus tehtud. Ent kuidas on lood sellise spordihuvilisega, kel juhtumisi mõni erivajadus?

Esimese hooga tahaks võhikuna küsida – aga miks siis viimanegi ei võiks liituda täitsa tavalise spordiklubiga? Nii Triin Pollisinski kui Keit Jaanimägi vangutavad selle peale pead.

Muidugi oleneb kõik konkreetsest puudest ja kergematel juhtudel ilmselt suuri takistusi pole. Kuid tõsisema erivajaduse korral võib probleeme esineda juba ainuüksi spordihoonesse sisse pääsemisel. Näiteks liikumispuue takistab pääsu enamikesse ujulatesse. Uksed on kitsad ja rasked, neid on keeruline avada. Lisaks asuvad ruumid tihti eri tasapindadel.

Kui on kohale pääsetud ja trenn algab, võib ikkagi tekkida olukordi, kus erivajadusega inimesel ongi – sõna otseses mõttes – erinevad vajadused. Ta võib vajada mõnevõrra teistsugust tempot, teistsugust lähenemist ja metoodikat. Ka treeneril on keeruline – kui grupis on enam-vähem ühtlase

→

Paraolümpiapäev Tallinnas, Vabaduse väljakul 2018. aasta suvel.
Foto: Gertrud Alatare

Matz Topkin pärast paraujumise EMil hõbemedali võitmist. Foto: Eesti Paralümpiakomitee

Paraolümpiapäev Tallinnas, Vabaduse väljakul 2018. aasta suvel.
Foto: Gertrud Alatare

Parajalgrattur võistlustules.
Foto: V. Vodičková

tasemega sportlased ning juurde tuleb näiteks üks kätetu ujuja, siis vajab viimane eraldi tähelepanu. See viib treeneri segadusse, ta ei oska sellele inimesele läheneda.

Nii võidaksegi soovitada puudega spordihuvilisele, et otsigu endale parem selline klubi, mis oleks kohandatud erivajadustele. Tallinna linna piires võib nõnda rääkida, ent maakondades see sama lihtne pole. Ideaalne, kui lähikonnas oleks spordiklubi, kus juba treenivad erivajadusega inimesed ja treeneril on olemas kogemused. Tuleb leida juhendaja, kes on nõus erivajadusega sportlasega regulaarselt tööd tegema.

Tähtis on, et treener tunneks erivajadust ja teaks, millise metoodikaga saab seda inimest panna näiteks ujuma. Eestis ei ole treenerid saanud mingit eriväljaõpet, mis võimaldaks neil treenida ka puuetega sportlasi. Kõik oskused-teadmised on tulnud oma kogemustest reaalse töö käigus. Mujal maailmas, näiteks Inglismaal, Ameerikas ja Austraalias on lektoreid, kes antud temaatikat süvitsi valdavad. Eestist ei ole sinna õppima saadetud seni veel ühtegi meie treenerit.

Kas neis riikides on ka tulemused paremad?

„Suurematel ja arenenumatel riikidel on kogu see sportlaste tugivõrgustik palju parem kui meil ja eks see kajastub ka tulemustes," nendib Keit Jaanimägi. „Kusjuures tugivõrgustik on põhimõtteliselt samasugune kui tavasportlastel," täiendab öeldut Triin Pollisinski. „Kõik need protseduurid nagu jäävannid, testid, analüüsid – tehniline pool on täpselt samasugune kui tavasportlastelgi. Meie oleme rõõmsad, kui suudame sportlased võistlustele saata, aga mingeid lisateenuseid me küll ei suuda pakkuda."

„Eesti invaspordi talialadel oli areng vahepeal paigal, aga nüüd hakkab vaikselt tagasi tulema," rõõmustab Keit Jaanimägi. „Rahvusvahelised kriteeriumid on isegi range-

Pekingi paraolümpiamängudel võitis Kardo Ploomipuu kehalise puudega sportlaste klassis seliliujumises pronksmedali. Foto: Janeli Jaomaa

mad kui tavasportlastel," võtab jutuotsa üle Triin Pollisinski. „Normide täitmine ei taga pääsu paraolümpiale. Näiteks eelmiste mängude ajal täitsid normatiivi viis ujujat, aga võistlema pääses neist ainult kolm. See oli Rahvusvahelise Paralümpiakomitee otsus, et Eesti saab kolm kohta. Osalejate lubatud väikse arvu põhjuseks on erinevate võistlusklasside rohkus. Näiteks ujumises on 14 erinevat klassi: 10 klassi kehapuuetega sportlastele, 3 klassi nägemispuude ja 1 klass intellektipuudega võistlejatele. Distantsidki on erinevad. Võistluste periood läheks selle kõige tõttu liialt pikaks ja nii ongi kohti vähe."

> **"Muidugi on eestlastel endiselt soov sõita järgmistele paraolümpiamängudele, et seal oma võimed ja oskused uhkelt letti lüüa.**

Vabatahtlike hindamatu abi

Paraspordis ei saa üle ega ümber vabatahtlike panusest. Hulga vabatahtlikku tööd teevad ära tublid pereliikmed. „Pereliikmed käivad abistamas vabatahtlikena. Näiteks, kui laps on puudega sportlane, siis ema käib lapsega kaasas ja ühtlasi aitab muudeski korralduslikes asjades. Välismaal on algtaseme treeninggruppe, kus treeninguid viivadki läbi lapsevanemad, treener käib juhendamas korra nädalas," mainib Keit Jaanimägi. Eesti paraspordis üldiselt elukutselisi sportlasi ei ole, treenida ja võistlustel käia tuleb töö või õpingute kõrvalt.

Leida tuleb motivatsioon

„Tänapäeva inimesed liiguvad palju vähem kui vanasti," ütleb Keit. „Inimesel võib küll tekkida mõte millegagi tegeleda, ent kui see on seotud takistustega, siis ta kipub peagi loobuma. See käib ka n-ö tervete kohta."

Paljud puudega inimesed on jäänud koju istuma. Mida kauemaks nad sinna jäävad, seda väiksemaks kahaneb soov sellest ringist välja tulla. Liikumine annaks neile energiat, tõstaks enesehinnangut, kasvataks iseloomu – kõik nood omadused on elus paremini toimetulemiseks hädavajalikud. Eriti nendele, keda elu pole hellitanud. Lisaks aitab liikumine puudest tingitud liikumisraskusi leevendada ning ära hoida puudest tulenevad tüsistusi.

Märkimisväärsed piirangud seab siin transport. Liikumispuudega või pime laps tuleb viia trenni, ise ta enamasti minna ei saa. Seega peab perekonnas olema keegi, kes last pidevalt viiks ja tooks, ent vanemad on tööl, tugiisik maksab raha, raha pole ja tulemuseks on, et puudega laps istub lihtsalt kodus telerist multikaid vaadates või arvutimänge mängides. „Vahel harva sõidan trenni taksoga, aga see on hädavõimalus," mainib Keit Jaanimägi. Tema kodu asub ujulale suhteliselt lähedal ja buss läheb otse kodu-ukse eest. Bussipeatusest ujulani on 100 meetrit ja seda maad kõnnib noor naine umbes 5 minutit. Ükskord suunati bussiliiklus ümber, mistõttu jalgsi läbitav maa muutus veelgi pikemaks ja siis oli vaja kiirelt leida lahendus, kas võtta takso või minna mitme erineva ühistranspordivahendiga.

Keit teeb trenni kuus korda nädalas. Ujumisega on ta tegelenud 16 aastat ning on harjunud oma päeva alustama kella üheksase trenniga. „Liikumine on ikka väga vajalik, ükskõik, oled sa siis terve või mingi erivajadusega," toonitab Keit. „Vähemalt kaks korda nädalas võiks ikka midagi füüsiliselt aktiivset teha..." Ning räägib spordirajal kohatud sõbralike trennitajate tandemist, milles kahekesi vurasid kõrvuti ratastoolisolija ning rulluisutaja. „Omal moel liikuda saavad kõik, olenemata keha seisundist – nii keskealine, koolilaps kui ka eakas inimene!" teatab Keit veendunult.

Rohkem valikuvõimalusi paluks!

Eesti Paralümpiakomitee kodulehel on linnade lõikes üleval info invasportlasele sobivatest klubidest. On suurepärane, et võimalusi tasapisi lisandub, samas jääb natuke ikkagi vajaka valikuvabadusest. Näiteks ise unistasin teismelisena kangesti ratsutamisest, ent seda ala vaegkuuljatele ei pakutud – kuulmispuudega lastel oli tollal võimalus tegeleda pigem kergejõustiku ning orienteerumisega. Nõnda tuli käia olemasolevates trennides, ehkki ise igatsesin muud. Muidugi on suurtes keskustes ka võimalused paremad, ent kui näiteks Tallinna erivajadusega noor sooviks tegeleda vehklemisega, siis peaks ta ilmselt kaaluma kolimist Narva, kus kodulehe andmetel peaks olema selleks sobiv klubi.

Jüri Lehtmets:

„Ehk ei teeks joogikõrrest patuoinast?“

Viimasel ajal on üha sagedamini juttu plastmassi kasutamise piiramisest. Muuhulgas kaalub Euroopa Komisjon ka plastkõrte keelustamist. Seejuures kipuvad tähelepanuta jääma aga inimesed, kelle elukvaliteeti joogikõrred oluliselt mõjutavad.

TEKST: **Maarja-Liis Mölder,** ajakirja Sinuga kaasautor FOTOD: **Shutterstock, Erakogu**

„Mina joon kõiki jooke kõrrega, teisiti ei saakski,“ ütleb lihasdüstroofiat põdev Jüri Lehtmets. Tema sõnul ei pea söögikohta minnes selle abivahendi puhul kunagi kartma mahaunustamist ja ei ole vaja paluda, et teenindaja sinu kotis sobraks. “Lihtsalt palud joogile kõrre lisada ja saad juua ilma, et puue segaks,“ räägib Lehtmets. „Tänaseks on kõrs hea näide universaalsest disainist, mis muudab paljude puudega inimeste elu oluliselt lihtsamaks ja iseseisvamaks,“ lisab Eesti Lihasehaigete Seltsi juhatuse esimees.

Probleem ise on muidugi vägagi reaalne, ent Lehtmetsa hinnangul peaks võitluse plastikuga paremini läbi mõtlema. “Näiteks Starbucks enam plastikkõrsi ei jaga, kuid pakib paberkõrre ikka kilesse ja ka asenduslahendusena pakutav Nitro kaas sisaldab plastikut.“

Äkki hoopis kaval käik?

Ka bioloog Andre Kaur tõdeb, et igapäevases pakendisajus on joogikõrte osakaal kõikjal üsna väike. „Mulle meeldiks palju rohkem kui kaupluseketid lõpetaksid näiteks üksikute aed- ja puuviljade (või lausa lahti lõigatud või kooritud puuviljade) kilesse pakendamise,“ ütleb ta. „Lahti lõigatud banaan või kolm apelsiniviilu stüroplast-alusel ja mitmekordsesse kilesse pakituna on reaalselt absurdsuse tipp. Selle kõrval tundub joogikõrte keelustamine üsna otsitud probleem.“

> “ Igapäevases pakendisajus on joogikõrte osakaal üsna väike.
>
> Andre Kaur, Bioloog

Kauri arvates on algatuses oma aga. „Kuna enamikele inimestele ei ole joogikõrred igapäevaseks eluks kuigi vajalikud, pigem juhuslik mugavusvidin, siis ei põhjustaks nende tootmise keelamine kuigivõrd suurt vastasseisu,“ ütleb Kaur. „See on poliitiliselt väga mugav käik – loome probleemi või suurendame kunstlikult olemasolevat (joogikõrred on väike probleem võrreldes näiteks kilekottidega), lahendame selle (keelustame tootmise) ning naudime populaarsust.“ Bioloog on kindel, et kõrsi kuluks oluliselt vähem, kui neid peaks eraldi teenindaja käest küsima. „Kui neid ei antaks toiduga niisama kaasa ja kui neid ei saaks letilt peotäite kaupa võtta,“ räägib ta.

Aga muud variandid?

Plastkõrtele otsitakse ka alternatiive, kuid neil on seni märkimisväärseid puudusi. „Mõnede materjalidega seondub allergiarisk (nt bambus või makaron) või võimalik lämbumine ja vigastuste oht, kuna kõrrest võib eralduda tükke," räägib 5 aastat raske ja sügava puudega inimeste heaks töötanud Marion Teder. "Muuhulgas pole iga kõrs painutamis- ja kuumasõbralik või taaskasutatav, neid on keeruline pesta või siis on hind liiga kõrge," selgitab Teder.

> **"Lahenduste leidmine ei tohiks jääda erivajadustega inimeste koormaks, vaid peaks olema riigi kohustus.**
>
> **Liisa Pakosta**

Üks erivajadustega inimeste hirme on seegi, et joogikõrrest saab abivahend, mida peab eraldi taotlema. „Kui me nimetaks plastist joogikõrred abivahendiks, siis kaasneks sellega palju süsteemiga seonduvat bürokraatiat – siiani on kasutuses pappkaaned, kuhu su abivahendid kirja pannakse, sest riik ei saa juba aastaid hakkama uue infosüsteemi loomisega," on Lehtmets nördinud. „Suure abivajadusega inimeste puhul peab leiduma keegi, kes tooks perearstilt tõendi, läheks abivahendile järele ja nii edasi," selgitab ta. Tõenäoliselt tõuseks ka kõrte hind siis kordades, kuna sihtrühm väheneks.

> **"Abivahendina tõuseks ka kõrte hind kordades.**
>
> **Jüri Lehtmets**

Lahendus on riigi asi

Soolise võrdõiguslikkuse ja võrdse kohtlemise volinik Liisa Pakosta leiab, et kõrte keelustamise teema on keeruline ning vajab kindlasti avalikku tähelepanu ja arutelu. „Keelustamise otsusele peaks eelnema arutelu sihtrühma esindajatega, mille raames tuvastatakse probleemid, mis puuetega inimestele keeluga kaasnevad, ning arutatakse võimalike lahenduste üle," tõdeb Pakosta. Lahendusi võib tema sõnul olla mitmeid, sealhulgas erandi tegemine kõrtele, samas kui keelustatakse muud ühekordselt kasutatavad nõud, või kõrtele pikema üleminekuperioodi kohaldamine, mille raames töötatakse välja puuetega inimeste vajadusi arvestav lahendus. „Lahenduste leidmine ei tohiks jääda erivajadustega inimeste koormaks, vaid peaks olema riigi kohustus," rõhutab ta. Arvesse tuleb voliniku sõnutsi muidugi võtta ka seda, et keelustamist kaalutakse ELi tasandil, millest tulenevalt on riigi roll veelgi olulisem.

Kõrs on Jüri igapäevane abimees.

Programm kõikidele noortele

2018. aasta on noortevaldkonnas toonud kaasa uusi ja huvitavaid väljavaateid. Euroopa Liidu noortevaldkonna eestvedajad on disaininud uue programmi, mis võimaldab 16–30 aastastel noortel luua positiivseid muutuseid nii enda isiklikus elus kui kogukonnas laiemalt. Alates sellest sügisest ootab Euroopa Solidaarsuskorpuse nime kandev programm kõikide noorte aktiivset osalemist. Eestis koordineerib programmi tegevusi SA Archimedese Noorteagentuur.

TEKST: **Kai Raku,** Eesti Erinoorsootöö Ühing noOR, noorteprogrammi kasutaja FOTO: **Shutterstock**

Euroopa solidaarsuskorpuse võimalused on avatud noortele vanuses 18–30 aastat. Üks iseloomulik joon, mis on läbivalt Euroopa Liidu noorteprogramme iseloomustanud, on kaasatuse klausel – programmis on võimalik osaleda kõikidel noortel, sõltumata nende vajadustest, võimekusest ning võimalustest. Programmis osalemine on tasuta, eelarvesse on võimalik lisada terviseseisundist või puudest tingitud erivajadustega seotud kulud ning võõrkeeleoskus ei ole osalemisel takistuseks. Eelneva näiteks võib programmi kasutajatena esile tõsta ratastooliga liiklevad noored ning nägemispuudega noored, kes on välismaal vabatahtlikuks käinud isiklike abistajate toel, või näiteks psüühikahäirega noored, kelle osalemise toetamiseks on eelarvesse lisatud psühholoogilise nõustamise kulud. Noorteprogramm on disainitud nii, et eri võimekusega noorte osalus ei jääks väliste takistuse taha.

Vabatahtlikuks, kogukonnaaktivistiks, praktikale või tööle

Euroopa solidaarsuskorpuse kaudu saavad noored uusi teadmisi ning oskuseid omandada läbi vabatahtliku tegevuse, praktika- ning tööprojektide. Kui vabatahtlik tegevus viib noored eelkõige välismaale uude kultuurikonteksti end (taas)avastama, siis praktika- ja tööprojekte on noorel võimalik teha ka Eestis. Strateegilisemate sammude puhul on võimalus praktikaning tööprojekti kogemus jagada kohaliku ning välismaa tasandite vahel – välismaal praktikal omandatud kogemuse võib noor panna proovile kodusel tööturul või vastupidi. Lisaks eelnevale kutsub programm noori üles hakkama kogukonnaaktivistideks ehk kui märkad oma kogukonnas probleemi, millele võiks koos oma sõpruskonnaga lahendust leida, siis kohalikud solidaarsusprojektid on just selleks mõeldud! Taaskord võib rõhutada, et osalemine mainitud programmides on noortele tasuta ning noorte vajadustest lähtuvad erikulud on võimalik lisada eelarvesse.

Loe programmi kohta lisa:
https://noored.ee/solidaarsuskorpus/
või saada
oma küsimus programmi
konsultandile **Karin Öövelile:**
karin.oovel@archimedes.ee.

„Üks päev“ on rubriik, milles üks Eesti Puuetega Inimeste Koja töötaja või liikmesorganisatsiooni inimene kirjeldab lugejale, milline näeb välja tema üks (töö)päev.

Eesti Puuetega Inimeste Koja nõustaja Kristi Rekand tutvustab ühte oma tööpäeva käesoleva aasta sügisel.

Minu tööpäev septembris

EPIKoja nõustaja Kristi Rekand annab ülevaate, milline näeb välja tema üks tööpäev Eesti Puuetega Inimeste Kojas.

TEKST: **Kristi Rekand,** EPIKoja nõustaja FOTO: Erakogu

Ärkan hommikul veidi enne seitset, joon rahulikult kohvi ja valmistun päevaks. Lapsed on täisealised ning hommikul eraldi tähelepanu ei vaja. Saan hommikul tegutseda ning olla ainult iseenda pärast, mis on võrreldes varasemate aastatega suur luksus. Tavapäraselt ma hommikuti ei söö, kuna lapsena oli kohustuslik hommikuti unisena süüa ning siiani on sellest alles teatav ebaküps, mittetervislik protest.

Tööle sõidan nagu enamasti rongiga, loen rongis e-kirju, vaatan tööülesandeid ja valmistun tööpäevaks. Seejärel lähen jalgsi Balti jaamast Toompuiesteel asuvasse majja. Schnelli tiik ja selle ümbruses olev ilus loodus, vaade Toompeale ja tunnetus ajaloost ning inimese eluea kaduvusest, pardid, kalastajad, kehalise kasvatuse tunnis osalevad lapsed – see kõik on kohati vastuoluline, kuid samas nii oluline mõistmaks iga päev, kui suur väärtus on hetkes olemine ja elu üldse. Oskus tunda kohaolekut igas hetkes on vanuse suurenedes muutunud järjest väärtuslikumaks.

08:50 jõuan tööle Toompuiesteele, maja perenaine Tiiu on juba maja avanud ning minul jääb üle vaid tööle asuda. Mõned mõtted ja tähelepanekud Tiiuga ilma teemal (esimesed tormid ja vihm peale pikaajaliselt ilusaid päevi) ja kes kolleegidest on täna majas ning kes millisel üritusel. Seejärel suundun oma pessa, kus vaatan esmalt, kas telefonis on vastamata kõnesid.

Kuna eelmisel päeval toimus mess, kus samuti osalesin, siis on telefonil 7 vastamata kõnet. Asun inimestele tagasi helistama. Mõni kõne on lühike, kuna inimene on saanud juba vastuse oma küsimusele või on küsimus kiiresti vastatav (vaide esitamise tähtaeg jms). Kuid mõni kõne võib võtta ka kuni 30–40 minutit aega ning seda eelkõige juhul, kui inimest tuleb lisaks sisulise teabe edastamisele ka toetada ja jõustada.

Üks inimene, kellele tagasi helistasin, oli nutlik ja murelik. Ta oli esitanud korduvhindamise perioodil taotluse, ootas otsust ning sai eelmisel päeval ka otsuse kätte. Samas oli inimesel sees suur segadus, otsuse ootamine oli põhjustanud pingeid ning ta ei suutnud enam mõista saadud otsuste sisu. Juhendasin õige dokumendi valimisel ning seejärel palusin otsuse sisu rahulikult ette lugeda ning koos otsust analüüsides tekkisid kindlus ja teadmine, et kõik on hästi ning otsus vastab inimese seisukorrale ja ootustele.

Teise kõne puhul vajas inimene teavet, kas ja kuidas saan teda aidata vaide koostamisel, mida vaide koostamine tähendab ning mida on vaide koostamiseks temal vaja teha. Kolmas kõne seisnes selles, et pöörduja soovis saada →

õigusalast nõustamist, mis ei seondu minu tööalaste ülesannetega, suunasin inimese edasi tasuta õigusnõustamise teenusele, andsin vastavad kontaktid. Kolmas kontakt oli kõne kliendilt, kellega olime vaide esitanud ja klient teatas, et saime loodetud tulemuse ehk vaided Eesti Töötukassa ja Sotsiaalkindlustusameti otsustele rahuldati, kliendil tuvastati puuduv töövõime ja määrati sügav puue.

Teen märkmed kõnede kohta jooksvalt ka oma töötabelisse, eesmärgiga kirjeldada lühidalt pöörduja probleemi ning milliseid tegevusi tegin. Mitmed pöördujad on venekeelsed, see esitab igapäevaselt väljakutseid ehk kas saan nt meditsiinilisest sõnavarast piisavalt aru, kas mõistan pöörduja kaebusi piisavalt detailselt jms. Vajadusel on abistamiseks kõrval ka vastav sõnaraamat ja kõik olukorrad leiavad sobiva lahenduse.

Pärast kõnede tegemist ehk kell 10 on esimene klient juba ootel. Esimene hommikune pöörduja on esmakordne – varasem kontakt puudub. Tean ainult seda, et klient soovib vaidlustada otsust, kuid millist (kas Eesti Töötukassa või Sotsiaalkindlustusameti otsust) ja millistel asjaoludel, peab selguma nõustamise käigus. Minu jaoks on oluline saada enne kokkusaamist võimalikult palju teavet, sealhulgas ka asjaolu kohta, kas klient saab ja oskab kasutada arvutit, millisel viisil on tal olemas teave (tervisliku seisundi kohta, otsused) jms. Esimene klient arvutit ei kasuta, kõik dokumendid on kaasas paberkandjal. Uurime koos dokumente, analüüsime tervise infosüsteemis olevat teavet ning inimese enda tervisliku seisundiga seonduvaid tähelepanekuid. Seejärel teavitan kuupäeva, millal saan dokumendi koostatud ning lepime kokku dokumendi koos üle vaatamise ja allkirjastamise kuupäeva.

Kella üheteistkümnene ehk teine klient on noor täisealine tütarlaps koos emaga. Tüdrukul on alates sünnist raske krooniline haigus, mis mõjutab igapäevast tegutsemist ja toimimist olulisel määral. Pöördujad soovivad saada teavet selle kohta, mis on seoses töövõimereformiga töövõime hindamises muutunud, kuhu tuleb pöörduda jms. Arutame muudatustega seonduvat, erinevaid taotluse täitmise ja esitamise viise ning inimese rolli piirangute märkimisel taotlusele. Lepime kokku, et tütarlaps täidab koos emaga taotluse ise, küsimuste ja kahtluste korral võtab ühendust ning vajadusel saadab taotluse ka minule üle vaatamiseks ja täiendamiseks.

Kella 12 ajal teen väikese pausi, mil saan kolleegidega veidi igaühe tegemisi ja osalemisi arutada ning meie maja pereanaise Tiiu tehtud võileiba süüa ja teed juua.

Kell 12.30 ajal teen kõne kliendile, kes saatis oma nõustamissoovi e-kirjaga. Täpsustan asjaolusid telefoni teel ehk millist abi inimene vajab. Klient soovib esitada vaide töövõime hindamise otsusele. Kuna materjalid on olemas digitaalses vormis ning inimesel on olemas ka ID-kaart ja paroolid ning oskus saata epikriisid e-posti teel, siis ei ole vaja tingimata isiklikult kohtuda. Arutame kõik hoolikalt läbi, koostan lisaks ka eksperthinnangu edastamise taotluse, mille palun digitaalselt allkirjastada ja adressaadile saata. Koostan kliendile ka e-kirja selle kohta, milles kokku leppisime, et olemas oleks selge ülevaade arutatust ja jään dokumente ootama.

Alates **kella 13:00** alustan vaide koostamist kliendile, kellega oleme läbinud juba pika eelneva menetlusliku protsessi ehk käinud kohtus ning kohus on saatnud asja uue otsuse tegemiseks tagasi algsele menetlejale. Vaide koostamine on sellel konkreetsel juhtumil veidi keeruline, kuna õiguslikku argumentatsiooni ei ole enam mõttekas välja tuua, keskendun faktilistele asjaoludele. Dokumendi esmane koostamine võtab umbes üks tund aega. Seejärel võtan veidi aja maha, lähen joon teed ning hüppan korraks ka õue, et pead värskendada. Pärast lõunast snäkki ja väikest puhkust ehk 14.30 prindin dokumendi välja, et võimalikud sisulised ja keelelised vead, vastuolud ja ebakorrektsused tuvastada. Korrigeerin ja täiendan dokumenti ning kell 15:00 saadan dokumendi kliendile analüüsimiseks, digitaalseks allkirjastamiseks ja adressaadile saatmiseks. Tunnen rõõmu, et vaie sai just sellise sisu, sisetunne on hea. Klient, kellele vaide saatsin helistab kell 15.20 ja teatab, et dokument sobib ja muudatusi teha ei soovi. Arutame veidi ka vaide perspektiivi üle ning jääme lootusrikkalt otsust ootama.

Telefonikõne ajal paistab ukse vahelt üks rahutu hing, kes midagi otsib või vajab. Härra selgitab, et pidi olema kusagil **kell 15.30** ja asjaga on kiire. Uurime ja arutame, helistan enda telefonilt härra poolt antud numbrile ning selgub, et teda oodatakse maja teisel korrusel teenusele. Mina olen rõõmus, et sain aidata ja härra tänulik, et jõuab ikka õigeks ajaks õigesse kohta.

Kell 15.45 on taas telefonikõne ning pöördujaks inimene, kes on mures sotsiaalvaldkonnas toimuva pärast üldiselt. Meie vestlus on kohati filosoofiline, kohati eluliselt praktiline keskendudes sotsiaalkaitse põhimõtetele, toetuste piisavusele, inimväärikusele ja muule olulisele. Vestlus lõpeb mõlemapoolse tõdemusega, et elu on keeruline, aga just sellises riigis me elame ning iga üksikisiku õigus ja samas ka kohus on anda endast parim, et endal ja teistel oleks meie riigis parem elada. Sellised vestlused on alati huvitavad, kuna aitavad taas suuremat terviklikku pilti hoomata ja süsteemselt asjadele vaadata. Olen kliendile meie vestluse eest tänulik.

Kell 16.15 vaatan homseid ülesandeid ja plaane ning täidan taas töötabelit isiklikul nõustamisel käinute osas.

Kell 16:55 uurin, kas keegi on veel majas või ehk toimub mõni õhtune üritus. Selgub, et majas on trenn, mistõttu ei pea maja valve alla panema ja saan hakata koju minema. Ilm on ilus, nii et sisuliselt venin Balti jaama poole, kiiret ei ole. Noored tulevad koolist ja naudivad sooja ilma, kõik on kisa ja kära täis. Mõtteis tekib taas vastuolu – elurõõm ja elujanu vs haigus ja igaühe igapäevased väljakutsed. Päev on taas näidanud, kui mitmetahuline ja erinev on iga üksikisiku elu, kuid samas, kui sarnased me hoolimata erinevustest oma põhiolemuselt oleme. Vajame kõik hoolimata meie hoiakutest ja eluraskustest märkamist, kuulamist ja inimlikkust kõiges, mida teeme. Kui palju konflikte ja ebakõlasid saame hoida ära ja ennetada, kui vaid hooliksime rohkem ja oleksime teineteise jaoks olenemata ametikohast olemas. Elu on hoolimata raskustest ja mõnikord meeletult valulikest väljakutsetest väärtus. Ju meil on siis neid kannatusi ja väljakutseid vaja, et areneda ja saada inimlikeks inimesteks.

Pooletunnise venimise tulemusel olen jaamas ja lõpuks ka rongis ning teel koju. Lähen rõõmsalt kodu poole ning ootan koosolemist perega.

EPIKoja suvekool Haapsalus

EPIKoja 2018. aasta suvekool toimus 15-16. augustil Haapsalus. Mõned meenutused suvekoolis toimunust.

FOTOD: **Kalle-Kusta Tõnisma**

Korralda oma üritus meie juures!

EPIKoda pakub ligipääsetavaid saale töisteks ja pidulikukes sündmusteks

Väike saal (41,6 m²) kuni 16-le inimesele.
Suur saal (84,0 m²) kuni 50-le inimesele.

Asume:
Tallinna kesklinnas, Toompuiestee 10.
e-mail: epikoda@epikoda.ee
tel: 661 6629

Rohkem infot: www.epikoda.ee/kontakt/ruumide-rent/

EESTI PUUETEGA INIMESTE KODA
THE ESTONIAN CHAMBER OF DISABLED PEOPLE